

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
SOCIALINĖS POLITIKOS FAKULTETO
EDUKOLOGIJOS KATEDRA**

VIOLETA PURPUROVIČ

**VAIKO ATSKYRIMO NUO TĖVŲ INSTITUTO
TAIKYMO PRAKTINIAI ASPEKTAI**

Magistro baigiamasis darbas

Vadovė

Dr. Brigita Kairienė

Vilnius, 2010

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
SOCIALINĖS POLITIKOS FAKULTETO
EDUKOLOGIJOS KATEDRA**

**VAIKO ATSKYRIMO NUO TĖVŲ INSTITUTO
TAIKYMO PRAKTINIAI ASPEKTAI**

Socialinio darbo magistro baigiamasis darbas

Studijų programa 62405S201

Konsultantas

2010 12

Recenzentas

2008 12

Vadovė

dr. B. Kairienė

2010 12

Atliko

VTAmns09 stud.

V. Purpurovič

2010 12

VILNIUS, 2010

TURINYS

LENTELĖS.....	4
SANTRUMPŲ ŽODYNĖLIS.....	5
ĮVADAS.....	6
SAVOKŲ ŽODYNĖLIS.....	9
1. ŠEIMOS REIKŠMĖ VAIKO GYVENIME.....	10
1.1. Vaiko teisės į šeimos ryšius įgyvendinimas.....	11
1.2 Tėvų valdžios įgyvendinimas vaiko atžvilgiu.....	12
2. VAIKO ATSKYRIMO NUO TĖVŲ INSTITUTO TAIKYMAS.....	14
2.1.Tėvų globos netekimo priežastys.....	14
2.2.Vaiko atskyrimas nuo tėvų ir jo teisiniai padariniai.....	16
2.3.Vaiko atskyrimo nuo tėvų bylų nagrinėjimo ypatumai.....	18
2.4.Tėvų valdžios apribojimas.....	19
2.5.Vaiko globos nustatymas vaiko atskyrimo nuo tėvų atvejais.....	21
2.6.Vaiko teisių apsaugos skyrių vaidmuo taikant vaiko atskyrimą nuo tėvų.....	23
3. VAIKO ATSKYRIMO TAIKYMAS TĖVAMS IŠVYKSTANT Į UŽSIENĮ.....	25
3.1. Vaiko interesų įgyvendinimas tėvams išvykus į užsienį.....	28
3.2. Vaiko atskyrimo nuo tėvų kaip patirtos netekties poveikis vaiko socializacijai.....	29
4. VAIKO ATSKYRIMO NUO TĖVŲ INSTITUTO PRAKTINIO TAIKYMO TYRIMAS.....	32
4.1. Tyrimo metodika.....	32
4.2. Tyrimo rezultatai.....	35
4.2.1. Vaiko atskyrimo nuo tėvų instituto įgyvendinimas.....	36
4.2.2. Vaiko atskyrimo nuo tėvų instituto taikymas dėl tėvų emigracijos.....	41
4.2.3. Tėvų teisių ir pareigų įgyvendinimas vaiko atžvilgiu vaiko atskyrimo nuo tėvų instituto atvejais.....	44
4.2.4. Vaiko atskyrimo nuo tėvų instituto poveikis vaikui ir jo neigiamų pasekmių sprendimo būdai.....	48
4.2.5. VTAS specialistų patirtys ir išgyvenimai taikant vaiko atskyrimą nuo tėvų.....	53
IŠVADOS.....	56
REKOMENDACIJOS.....	57
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	58
SANTRAUKA LIETUVIŲ KALBA.....	63
SANTRAUKA ANGLŲ KALBA (SUMMARY).....	64
PRIEDAI.....	66

LENTELĖS

1 lentelė. Tėvų globos netekimo priežastys.....	15
2 lentelė. Vaikų globos nustatymas tėvų prašymu.....	27
3 lentelė. Vaiko atskyrimo nuo tėvų instituto taikymo temų ir subtemų suskirstymas.....	35
4 lentelė. Kriterijai, kuriais remiantis priimamas sprendimas taikyti vaiko atskyrimą nuo tėvų.....	39
5 lentelė. Tėvų teisių ir pareigų įgyvendinimas vaiko atžvilgiu.....	45
6 lentelė. Vaiko atskyrimo nuo tėvų instituto sukeltos problemos vaikui.....	48
7 lentelė. Institucijos/specialistai teikiantys pagalbą globėjams.....	50
8 lentelė. Teikiama pagalba sprendžiant atskyrimo nuo tėvų instituto sukeltas problemas...	51

SANTRUMPŲ ŽODYNĖLIS

LR – Lietuvos Respublika

CK – Civilinis kodeksas

VTAS – Vaiko teisių apsaugos skyrius

EŽTK - Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija

ĮVADAS

Temos aktualumas. 1995 m. liepos 3 d. Lietuvos Respublikos Seimas ratifikavo Jungtinių Tautų (toliau – JT) Vaiko teisių konvenciją. Vadovaujantis JT Vaiko teisių konvencijos nuostatomis, pagrindinė ir natūrali visos visuomenės narių, ypač vaikų, augimo ir gerovės aplinka yra šeima, nes tik joje vaikas gali visapusiškai ir harmoningai vystytis ir augti, jausdamas supratimą, meilę ir laimę (Žin., 1995, Nr. 60-1501). Dėl to siektina, kad Lietuvoje šeima būtų pagrindinė visuomenės institucija, kurioje vaikas gyventų visavertį gyvenimą ir kuri užtikrintų vaiko apsaugą ir vystimąsi. Taip pat, tam, kad vaikas šeimoje gyventų pilnavertį gyvenimą jis turi jausti tėvų globą ir atsakomybę.

Tačiau ne visuomet tėvai dėl įvairių priežasčių pajėgūs įgyvendinti savo pareigų vaiko atžvilgių, t.y. patys pasirūpinti savo vaikais. Čia išskyla vaiko interesų užtikrinimo ir teisinio atstovavimo klausimas, kuris lemia vaiko atskyrimo nuo tėvų instituto taikymo ir globos (rūpybos) poreikį. Tačiau, kaip teigia V. Mikelėnas (2009), kad vaikui būtų įsteigta globa ar rūpyba esant gyviems jo atstovams pagal įstatymą, t.y. tėvams, būtina tėvų teises riboti. LR Civilinis Kodeksas (toliau – CK) numato du tėvų teisių ribojimo atvejus – vaikų ir tėvų atskyrimą ir tėvų valdžios ribojimą. Pagal JT Vaiko teisių konvencijos 9 straipsnio 1 dalį vaikas negali būti išskirtas su savo tėvais prieš jų norą, išskyrus tuos atvejus, kai kompetentingi organai, vadovaudamiesi teismo sprendimu ir taikytiniais įstatymais, atitinkama tvarka nustato, kad toks atskyrimas yra būtinas vaiko interesams užtikrinti (Žin., 1995, Nr. 60-1501). Taip pat Lietuvos Respublikos (toliau – LR) Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme (Žin., 1996, Nr. 33-807) įtvirtinta nuostata, kad teisėti vaiko atstovai, tėvai, tėviai, globėjai, rūpintojai ir kiti asmenys, privalo rūpintis vaiku, jį auklėti, globoti, jam atstovauti, ginti jo teises ir teisėtus interesus, o vaikui, likusiam be tėvų ar jų priežiūros, įstatymų nustatyta tvarka steigama globa (rūpyba).

LR CK vaiko atskyrimas nuo tėvų apibrėžiamas kaip laikina vaiko interesų ir teisių apsaugos priemonė, taikoma, kai tėvai nevykdo ar negali vykdyti savo pareigų vaikams ar negyvena kartu su vaikais dėl tam tikrų aplinkybių nesant tėvų kaltės (Žin., 2000, Nr. 74-2262). Kaip teigia Z. Smirnovienė (2002) ir V. Mikelėnas (2009), tokiomis objektyviomis aplinkybėmis, dėl kurių taikytinas vaiko atskyrimo nuo tėvų institutas galėtų būti tėvų liga, dėl kurios jie patys turėjo būti prižiūrimi ar slaugomi (tokiomis aplinkybėmis pripažintinos įvairios psichikos ligos, ilgas gydymas stacionare ir panašiai). Kita vaiko atskyrimo nuo tėvų instituto objektyvia priežastimi autoriai laiko tėvų (ar vieno iš turimų tėvų) išvyką į ilgalaikę komandiruotę darbo reikalais, emigraciją, kuomet tėvai nepajėgūs išlaikyti savo vaiko materialiai.

Nors Statistikos departamento prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos duomenimis Lietuvoje tėvų globos (rūpybos) netekusių vaikų skaičius nežymiai mažėja (2007 m. jis siekė 5619, tuo tarpu 2008 m. 5425), bet vaikų, kurie įstatymų tvarka atskirti nuo tėvų skaičius didėja (2007 m. 334 vaikai, 2008 m. 354 vaikai atskirti nuo tėvų). Iš jų 2007 m. išskiriami 55 atvejai, o 2008 m. 58 atvejai kuomet tėvai (ar vienintelis turimas iš tėvų) negalėjo rūpintis vaiku dėl ligos. Taip pat 2007 m. 33 vaikams, o 2008 m. 25 vaikams nustatyta globa (rūpyba), nes tėvai (ar vienintelis turimas iš tėvų) išvyko į užsienį. (Socialinės paslaugos, 2010). Pateikti statistiniai duomenys liudija apie vaiko atskyrimo nuo tėvų instituto reiškinių egzistavimą, tačiau nėra duomenų, kaip realybėje įgyvendinamas vaiko atskyrimas nuo tėvų ligos ir ilgalaikio išvykimo atvejais.

Tems ištirtumas. Vaiko atskyrimo nuo tėvų instituto taikymo teisininkai aspektai plačiai analizuojami Z. Smirnovienės (2002). G. Sagatys (2003, 2006) aptaria vaiko teisės į šeimos ryšius įgyvendinimo svarbą, vaiko ir tėvų atskyrimą ir dėl to taikomas alternatyvios globos priemonės, sutelkdamas dėmesį į Europos Žmogaus Teisių Teismo ir Žmogaus Teisių Komisijos praktiką.

Atskyrimo nuo tėvų instituto taikymas skaudžiausiai paliečia vaiką. Patirtos netekties poveikį vaiko elgesiui, jo santykiams su bendraamžiais analizavo R. E. Hilliard (2001), B. D. Perry (2001), T. Butvilas (2005). Netekties poveikį tolesnei socializacijai analizavo L. Goldman (2000). Kaip teigia A. Juodaitytė (2002) ir V. Aramavičiūtė (2005), netekęs šeimos, vaikas netenka socializacijos pagrindo, nes pirmiausia individas siekia susitapatinti su jam artimais žmonėmis ar grupėmis ir perimti jų praktikuojamas vertybes.

Vaikų reakciją į patirtą šeimoje netektį lyties aspektu analizavo A. Dyregov (1991), C. Nitschas (2003), S. Biddulph (1997), D. Mckissock (1998).

Viena dažniausių šių laikų vaiko atskyrimo nuo tėvų instituto priežasčių – tėvų emigracija. Reiškinį, kuomet vienas arba abu tėvai išvyksta į užsienį, o vaikai gyvena Lietuvoje vieni, globojami giminių ar valstybės nagrinėjo I. Juozeliūnienė, L. Kanapienė, A. Kazlauskienė (2008). Vaikų, laikinai atskirtų nuo tėvų dėl emigracijos socialines ir psichologines problemas analizavo A. Kasparavičienė ir R. Čepienė (2007). Vaikų, patyrusių atskyrimą nuo tėvų dėl jų emigracijos, globos, priežiūros ir apsaugos užtikrinimą analizavo A. Gumuliauskienė, T. Butvilas ir J. Butvilienė (2008), R. Šalaševičiūtė (2007).

Problema ta, kad nors sukurtas vaiko atskyrimo nuo tėvų institutas ir atskyrimą ir laikinąją globą reglamentuojantys įstatymai, bet nėra duomenų, kaip realybėje vyksta pats vaiko atskyrimo nuo tėvų (ar vieno iš jų) įgyvendinimas, tai yra, kaip įgyvendinamos vaiko teisės ir interesai dalyvaujant tėvams ir globėjui, ar tėvam (tėvui ar motinai) išlieka įstatymo

garantuojamos teisės vaiko atžvilgiu išskyrus teisė gyventi kartu su vaiku ir kaip tėvai gali įgyvendinti savo teises negyvendami kartu su vaiku.

Tyrimo **objektas** - vaiko atskyrimo nuo tėvų instituto taikymas.

Tyrimo **tikslas** - atskleisti vaiko atskyrimo nuo tėvų instituto taikymo aspektus.

Siekiant numatyto tikslo keliami šie **uždaviniai**:

1. Apžvelgti vaiko teisės į šeimos ryšius įgyvendinimą.
2. Išnagrinėti vaiko atskyrimo nuo tėvų instituto taikymo praktinius aspektus tėvams sergant, išvykstant į užsienį.
3. Atskleisti atskyrimo, kaip patirtos netekties, poveikį vaiko socializacijai.
4. Iširti vaiko atskyrimo nuo tėvų instituto praktinio taikymo aspektus.

Tyrimo metodai:

1. Mokslinės ir teisinės literatūros analizės pagrindu atskleisti vaiko atskyrimo nuo tėvų instituto praktinį aspektą.
2. Kokybinis tyrimas. Duomenų rinkimo metodas – pusiau struktūruotas interviu, vaiko teisių apsaugos skyrių (toliau – VTAS) specialistų apklausa, siekiant sužinoti vaiko atskyrimo nuo tėvų instituto taikymo ir įgyvendinimo praktinius aspektus.
3. Duomenų analizės metodas – turinio (content) analizė.

Magistro baigiamojo darbo teorinis ir metodologinis pagrindas paremtas *Ekologine sistemų teorija* ir *Maslow poreikių teorija*.

Ekologinės sistemų teorijos objektas yra individo ir aplinkos santykis. Ši teorija svarbi tuo, kad yra domimasi gyvenimo permainomis, aplinka, krizės atvejais ir bendravimo bei santykių sunkumais. Teorija pagrindžia šeimos, kaip sistemos svarbą individo (vaiko) funkcionavimui. Šeima - tai pirminė sistema, atsakinga už individo poreikių tenkinimą. Žmogui funkcionuojant problemų atsiranda dėl šeimos funkcionavimo. Dažnai neįmanoma patenkinti individo poreikių ir išspręsti jo funkcionavimo problemų be šeimos sistemos pokyčio (Luise C. Johnes, 2003).

Maslow poreikių teorija teigia, kad egzistuoja 5 grupės žmonių poreikių: fiziologiniai, saugumo, socialiniai, pagarbos ir saviraiškos (savirealizacijos). Jei žmogus augo aplinkoje, kur nebuvo galimybės pasireikšti jo poreikiams, tai jis negali funkcionuoti kaip „normalus“. (Jucevičienė, 1996). Taip pat yra ir su vaikais, kurių vienas pagrindinių poreikių – gyventi ir būti aprūpintam savo tėvų šeimoje. Jei tėvai negali užtikrinti vaikui tokių galimybių, valstybė taikydama vaiko apsaugos priemones turi dėti visas įmanomas pastangas, kad vaiko poreikiai būtų patenkinti.

SAVOKŲ ŽODYNĖLIS

Vaikas - žmogus, neturintis 18 metų, išskyrus atvejus, kai įstatymai numato kitaip (Žin., 1996, Nr. 33-807).

Šeima – sutuoktiniai arba bendrai gyvenantys asmenys, taip pat susituokęs asmuo, su kuriuo teismo sprendimu dėl sutuoktinių gyvenimo skyrium yra likę gyventi jų vaikai, arba vienas iš tėvų, jų vaikai ir įvaikiai iki 18 metų (Žin., Nr. 89-1706).

Vaiko artimieji giminaičiai – seneliai, broliai ir seserys (Žin., 2002, Nr. 35-1275).

Likęs be tėvų globos vaikas – tai toks vaikas, kurio tėvai arba turimas vienintelis iš tėvų laikinai negali juo rūpintis dėl abiejų tėvų ar vieno iš jų ligos, suėmimo, bausmės atlikimo ar kitų svarbių priežasčių (Žin., 2002, Nr. 35-1275).

Vaiko laikinoji globa (rūpyba) - laikinai be tėvų globos likusio vaiko priežiūra, auklėjimas, jo teisių ir teisėtų interesų atstovavimas bei gynimas šeimoje, šeimynoje ar institucijoje. Vaiko laikinosios globos (rūpybos) tikslas – grąžinti vaiką į šeimą (Žin., 2000, Nr. 74-2262).

Vaiko atstovai pagal įstatymą – vaiko tėvai, įtėviai, globėjai, rūpintojai ir kiti asmenys, kurie pagal įstatymą ar kitą teisės aktą privalo rūpintis vaiku, jį auklėti, globoti, jam atstovauti, ginti jo teises ir teisėtus interesus (Žin., 2007, Nr. 80-3214).

Socializacija – žmogaus vystimasis visą jo gyvenimą sąveikaujant su aplinka, socialinių normų ir kultūros vertybių perėmimo procesas, tobulinimasis ir savęs realizavimas toje visuomenėje, kuriai jis priklauso (Žin., 2004, Nr. 30-995).

Emigracija (lot. *emigratio* – išsikėlimas) – asmens ar grupės persikėlimas iš vienos valstybės į kitą dėl ekonominių, politinių, religinių ar asmeninių priežasčių (Tarptautinių žodžių žodynas, 2002).

Emigrantas – asmuo, išvykęs iš Lietuvos Respublikos ir ketinantis apsigyventi nuolat ar ilgesniam negu 6 mėn. laikotarpiui kitoje šalyje (įskaitant užsienietį, kurio laikino leidimo gyventi, išduoto vieneriems metams ar ilgesniam laikotarpiui, galiojimo laikas pasibaigė ir nebuvo išduotas naujas dokumentas) (Tarptautinių žodžių žodynas, 2002).

Savivaldybės socialinis darbuotojas – savivaldybės institucijos nustatyta tvarka paskirtas socialinis darbuotojas vertinti vaikų (šeimų) socialinių paslaugų poreikį ir (ar) socialinis darbuotojas, teikiantis socialinę priežiūrą socialinės rizikos šeimoms (Žin., 2007-06-02, Nr. 61-2360).

Vaiko interesai - tai pirmiausia įstatymuose numatytos vaiko teisės ir galimybės šias teises įgyvendinti konkrečioje situacijoje (LAT senatas 1999 12 31d. nutarime Nr. 24 „Įstatymų taikymo teismų praktikoje nagrinėjant įvaikinimo bylas“).

1. ŠEIMOS REIKŠMĖ VAIKO GYVENIME

Šeima yra pirmoji vaiko „bendruomenė“, kurioje jis daugiausia išmoksta (Bajoriūnas, 1994). Kaip pažymi V. Aramavičiutė (1978), pirmuosius žmogiškumo pradus vaikai išsiugdo tik šeimoje. Šeima moko vaikus mylėti žmogų kaip vertybę, stengtis nepažeisti žmogaus vertės jausmo ir laisvių. Pagal A. Maceiną (1990), šeima – tai ta vieta, kur laimė dygsta, bręsta ir klesti, bet šią laimę kiekvienas turi atrasti pats. G. Navaitis (1998) šeimą vadina svarbiausiu veiksmu, apsprendžiančiu vaiko asmenybės vystimąsi. Akivaizdu, kad tik šeima gali vaikui suteikti tvirtus poreikių pagrindus. Tik joje vaikas gali sėkmingai augti ir vystytis, todėl turi būti vykdoma vyriausybės politika, kuri padėtų ugdyti vaiką ekonomine ir socialine prasme stabilioje šeimos aplinkoje (Karp, 1997). Tai yra tokioje aplinkoje, kurioje tėvai gerbia ir saugo vaiko teises.

Šeima yra analizuojama ne vien tik mokslininkų, tačiau taip pat reglamentuojama nacionalinių ir tarptautinių teisės aktų. LR Konstitucija šeimą laiko itin svarbiu socialiniu institutu, sudarančiu visuomenės ir valstybės pagrindą (Žin., 1992, Nr. 33-1014, 1992-11-30), o LR šeimos politika įgyvendinama remiantis Valstybine šeimos politikos koncepcija patvirtinta 2008 m. birželio 3 d. LR Seimo nutarimu nr. X-1569 (Žin., 2008-06-17, Nr. 69-2624). Koncepcijoje teigiama, kad šeima yra valstybės ir visuomenės pagrindas, šeimoje ugdomos esminės etinės ir kultūrinės vertybės, užtikrinančios kiekvieno asmens gerovę ir Lietuvos valstybės bei tautos istorinį išlikimą. Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 23 straipsnis įtvirtina, kad šeima yra natūrali ir pagrindinė visuomenės ląstelė ir ji turi teisę į visuomenės ir valstybės apsaugą (Žin., 2000, Nr. 77-3288). Šeimos apsaugos poreikis įtvirtintas ir JT Vaiko teisių konvencijos preambulėje, kurioje teigiama, kad šeimai, kaip pagrindinei visuomenės ląstelei ir natūraliai visų jos narių, ypač vaikų, augimo ir gerovės aplinkai, turi būti suteikta reikiama apsauga ir pagalba, kad ji galėtų prisiimti visas pareigas visuomenei, nes vaikas visapusiškai ir harmoningai vystytis gali tik augdamas šeimoje, jausdamas laimę, meilę ir supratimą (Žin., 1995, Nr. 60-1501). Taigi šeimos, kaip ypatingos visuomeninės organizacijos svarba ir jos apsaugos užtikrinimo poreikis patvirtinamas ne tik nacionaliniuose, bet ir tarptautiniuose teisės šaltiniuose.

Nors LR teisės aktuose nėra nustatytos „šeimos“ sąvokos, pagal LR CK įtvirtintą „šeimos nario“ sampratą, šeima teisiniu požiūriu yra grupė fizinių asmenų, kuriuos sieja turtiniai ir asmeniniai neturtiniai teisiniai santykiai, atsirandantys santuokos, bendro gyvenimo neįregistravus santuokos, kraujo giminystės, įvaikinimo ar kitokios vaikų priežiūros ir auklėjimo teisinės formos pagrindu (Šeimos bylų nagrinėjimo procesiniai ypatumai, 2009). Tuo tarpu Valstybinėje šeimos politikos koncepcijoje pateikiama šeimos samprata yra daug siauresnė ir

apima tik sutuoktinius ir jų vaikus (įvaikius), jeigu tokie yra (Žin., 2008-06-17, Nr. 69-2624).

1.1. Vaiko teisės į šeimos ryšius įgyvendinimas

Vienas svarbiausių veiksnių, kodėl šeima visuomenėje užima itin svarbią vietą yra jos gebėjimas pratęsti giminę, nes kalbant apie šeimą vaikas yra neatsiejamas dalykas. LR CK trečiosios knygos 161 straipsnyje teigiama, kad kiekvienas vaikas turi neatimamą teisę gyventi ir sveikai vystytis, teisę žinoti savo tėvus ir gyventi su savo tėvais bei būti jų auklėjamam ir aprūpinamam (Žin., 2000, Nr. 74-2262). Ši teisė yra įtvirtinta JT Vaiko teisių konvencijoje (Žin., 1995, Nr. 60-1501) ir LR Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme (Žin., 1996, Nr. 33-807). Taip pat, apie vaiko teisę gyventi kartu su tėvais, būti auklėjamam ir aprūpinamam savo tėvų šeimoje, bendrauti su tėvais, nesvarbu, ar tėvai gyvena kartu, ar skyrium, bendrauti su giminaičiais, jei tai nekenkia vaiko interesams, yra kalbama ir LR CK trečiosios knygos 162 straipsnio 3 dalyje. Kodekse atskirai aptariama ir tėvo ar motinos, negyvenančių kartu su vaiku, teisė ir pareiga bendrauti su vaiku ir dalyvauti jį auklėjant. LR CK 3 trečiosios knygos 170 straipsnis numato, kad vaikas, kurio tėvai gyvena skyrium, turi teisę nuolat ir tiesiogiai bendrauti su abiem tėvais, nesvarbu, kur tėvai gyvena, o tėvas ar motina, pas kurią gyvena vaikas, neturi teisės kliudyti antrajam iš tėvų bendrauti su vaiku ir dalyvauti jį auklėjant. Kai tėvai nesusitaria dėl skyrium gyvenančio tėvo ar motinos dalyvavimo auklėjant vaiką ir bendravimo su juo, jie gali kreiptis į teisumą, kuris nustato skyrium gyvenančio tėvo ar motinos bendravimo su vaiku tvarką, atsižvelgdamas į vaiko interesus ir sudarydamas galimybę skyrium gyvenančiam tėvui ar motinai dalyvauti auklėjant vaiką (Žin., 2000, Nr. 74-2262).

Kaip jau minėta, vaikas turi neatimamą teisę bendrauti ir su artimaisiais giminaičiais (seneliais, broliais, seserimis). Šią teisę reglamentuoja LR CK trečiosios knygos 172 straipsnis, kuriame teigiama, kad tėvai (globėjai (rūpintojai)) turi sudaryti sąlygas vaikams bendrauti su artimaisiais giminaičiais, jeigu tai atitinka vaiko interesus (Žin., 2000, Nr. 74-2262). Nors įstatymas tiksliai neapibrėžia, kokie veiksmai laikytini priešingais vaiko interesams, tačiau numanoma, kad priešingu vaiko interesams gali būti laikomas bendravimas, kai artimasis giminaitis priekabiauja prie vaiko, elgiasi nepadoriai, rodo blogą pavyzdį, priešingą moralės normoms ir visuomenės interesams. Vaiko bendravimo su artimaisiais giminaičiais teisė nustatyta ir LR Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme, kuriame teigiama, kad vaikui turi būti užtikrinta galimybė bendrauti su motina, tėvu ir artimais giminaičiais, negyvenančiais kartu su juo, išskyrus įstatymo numatytus atvejus, kada toks bendravimas gali pakenkti vaikui (Žin., 1996-04-12, Nr. 33-807). Jeigu įrodoma, kad artimųjų giminaičių elgesys nedaro žalos vaikui, bet tėvai atsisako vaikui sudaryti sąlygas bendrauti su jais, valstybinė vaiko teisių

apsaugos institucija gali įpareigoti tėvus sudaryti sąlygas artimiesiems giminaičiams bendrauti su vaikais (Žin., 2000, Nr. 74-2262). Tėvai privalo vykdyti įpareigojimą, o jei nevykdo ar artimieji giminaičiai nesutinka su valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos sprendimu, kuriuo atsisakoma įpareigoti tėvus sudaryti sąlygas bendrauti su vaiku, artimieji giminaičiai gali kreiptis į teismą. Teismas, priimdamas sprendimą, turi įvertinti, ar bendravimas su artimaisiais giminaičiais neprieštarauja vaiko interesams.

Kaip matome, vaiko teisė į šeimos ryšius įtvirtinta teisės aktuose yra neatsiejama nuo vaiko interesų užtikrinimo, o tai reiškia kad visuomet pirmiausia turi būti atsižvelgiama į tai, kas geriausia vaikui. Privaloma įsitikinti, kokį poveikį įvairūs veiksmai gali turėti vaikui.

1.2. Tėvų valdžios įgyvendinimas vaiko atžvilgiu

Kalbėdami apie šeimą ir vaiko teisę į šeimos ryšius neturime užmiršti paminėti tėvų valdžios svarbos. Tėvų valdžios esmė įtvirtinta LR Konstitucijos 38 straipsnio 6 dalyje nurodant, kad tėvų teisė ir pareiga – auklėti savo vaikus dorais žmonėmis ir ištikimais piliečiais, iki pilnametystės juos išlaikyti (Žin., 1992, Nr. 33-1014). LR CK trečiosios knygos 155 straipsnio 2 dalyje tėvų valdžios turinys yra išdėstytas taip:

1. tėvų teisę ir pareigą dorai auklėti ir prižiūrėti savo vaikus;
2. rūpintis vaikų sveikata;
3. išlaikyti vaikus;
4. atsižvelgdami į fizinę ir protinę vaikų būklę sudaryti palankias sąlygas visapusiškai ir harmoningai vystytis, kad vaikai būtų parengti savarankiškam gyvenimui visuomenėje (Žin., 2000, Nr. 74-2262).

Iš tikrųjų tėvų valdžia apima gerokai daugiau šeimos santykių, negu apibrėžta teisės aktuose. Kaip teigia Z. Smirnovienė (2002), be teisinių, yra ir moralinių, papročių lemiamų tėvų valdžios aspektų, kurie įstatymuose neaptariami, tačiau yra ir plėtojasi šalia teisinių santykių, leisdami pajusti tėvams vaikų auginimo ir auklėjimo džiaugsmą bei moralinį pasitenkinimą.

Kiekvienas vaikas turi abu tėvus – motiną ir tėvą, todėl tėvo ir motinos teisės ir pareigos savo vaikų atžvilgiu yra lygios. LR CK trečiosios knygos 156 straipsnio 2 dalyje teigiama, kad tėvai turi lygias teises ir lygias pareigas savo vaikams, nesvarbu, ar vaikas gimė susituokusiems tėvams, ar nesusituokusiems (Žin., 2000, Nr. 74-2262). Ši nuostata atitinka LR Konstitucijos (Žin., 1992, Nr. 33-1014) 29 straipsnio 1 dalyje įtvirtintą visų asmenų lygybės principą, taip pat Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau – EŽTK) (Žin., 1995-05-16, Nr. 40-98714) 14 straipsnio bei Europos Tarybos konvencijos dėl nesantuokinių vaikų teisinio statuso (Žin., 1997-06-27, Nr. 60-1404) 6 straipsnio 1 dalies

nuostatas. Nors biologiniu požiūriu galima teigti, kad ką tik gimusį vaiką glaudesni ryšiai sieja su motina – jis motinos išnešiotas, pirmaisiais gyvenimo mėnesiais yra jos maitinamas ir pan., tačiau teisiniu požiūriu tėvų valdžia vaikui yra vienoda (Smirnovienė, 2002). Tai reiškia, kad už vaiko auklėjimą ir priežiūrą tėvai atsako bendrai ir vienodai. Būtent šiomis nuostatomis LR teisėje yra grindžiamas tėvų valdžios teisinis reguliavimas bei jomis vadovaujantis įgyvendinamos tėvų ir vaikų tarpusavio teisės ir pareigos. Taip pat pažymėtina, kad visus klausimus, susijusius su vaikų auklėjimu, sprendžia abu tėvai tarpusavio susitarimu. Jeigu tėvai nesutaria, ginčijamą klausimą sprendžia teismas.

Tėvų teisių ir pareigų ypatumas tas, kad jų negalima atsisakyti, jos yra prigimtinės ir tarpusavyje susijusios. Taip pat visų išvardytų teisių turi būti paisoma ir jas privalo įgyvendinti vaiko tėvai. Nesilaikant vienos iš tėvų valdžios nuostatų bus nevisiškai laikomasi ir kitos. Pavyzdžiui, neteikiant vaikui išlaikymo, vargu ar galima tinkamai rūpintis jo sveikata ir sudaryti sąlygas visapusiškai ir darniai raidai ir panašiai. Todėl tėvų valdžia turi būti orientuota į vaiko teisių įgyvendinimą. Teisės aktuose apibrėžtuose teisiniuose tėvų valdžios aspektuose, asmeniniai tėvų ir vaikų interesai derinami su valstybės interesais, todėl tinkamas tėvų valdžios įgyvendinimas yra ne tik pačių tėvų, bet ir valstybės reikalas. Todėl, kai tai kenkia paties vaiko interesams, šių teisių įgyvendinimas gali būti ribojamas arba tam tikrais atvejais nutraukiamas. Taip pat vaikas gali būti atskirtas nuo tėvų. Pažymėtina tai, kad tiek tėvų teisių įgyvendinimo vaiko atžvilgiu ribojimas, tiek vaiko atskyrimo nuo tėvų taikymas galimas tik įstatymo nustatyta tvarka ir kiekvienu atveju analizuojant susidariusią padėtį (Smirnovienė, 2002).

2. VAIKO ATSKYRIMO NUO TĖVŲ INSTITUTO TAIKYMAS

JT Vaiko teisių konvencijos (Žin., 1995, Nr. 60-1501) 7 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta nuostata, kad „*vaikas turi kiek tai įmanoma, teisę žinoti savo tėvus ir būti jų globojamas*“. O Konvencijos 9 straipsnyje apibrėžiamas valstybių dalyvių vaidmuo užtikrinti, kad „*vaikas nebūtų išskirtas su savo tėvais prieš jo norą*“. Tačiau kai kuriais atvejais tam, kad būtų užtikrinti geriausi vaiko interesai, tenka priimti sprendimą dėl vaiko atskyrimo nuo šeimos. Vaiko atskyrimas nuo šeimos yra kraštutinė priemonė, taikoma įsitikinus, kad tai yra būtina ir veikti reikia nedelsiant. Tačiau prieš priimant tokį sprendimą turi būti pritaikytos visos įmanomos prevencinės priemonės. Vaiko atskyrimas nuo jo tėvų yra kraštutinė išeitis.

LR teisės aktuose nėra tiksliai apibrėžtos vaiko atskyrimo nuo tėvų instituto sąvokos, todėl šiame darbe vartojama Z. Smirnovienės (2002) *atskyrimo* sąvoka reiškia, kad „*vaiko atskyrimas nuo tėvų yra viena iš dviejų tėvų valdžios ribojimo rūšių. Tai laikina vaiko interesų ir teisių apsaugos priemonė, taikoma, kai tėvai nevykdo ar negali vykdyti savo pareigų vaikams dėl tam tikrų aplinkybių nesant tėvų kaltės*“ (p. 347). Nors vaiko atskyrimas nuo tėvų taikomas nesant kaltės tėvų veiksmuose, tačiau vis tiek yra viena iš tėvų valdžios vaiko atžvilgiu ribojimo rūšių. Todėl, prieš pradėdant nagrinėti vaiko atskyrimą nuo tėvų instituto sąlygojančias priežastis, būtina apžvelgti tėvų globos netekimo priežastis plačiąja prasme, nes tiek atskiriant vaiką nuo tėvų esant tėvų kaltei, tiek tėvų kaltei nesant, vaikas iš esmės patiria atskyrimą nuo tėvų. Taip pat labai svarbu išsiaiškinti, kokios priežastys, sąlygojančios vaiko atskyrimo nuo tėvų taikymą, nulemia tėvų kaltės nebuvimą.

2.1. Tėvų globos netekimo priežastys

Vaikui yra labai svarbi šeimos aplinka, todėl pagal G. Sagatį (2006), bet koks kišimasis į šeimos ryšius gali būti pateisinamas tik išskirtiniais atvejais. EŽTK 8 straipsnyje teigiama, kad vaiko atskyrimas nuo šeimos aplinkos galimas tik tuomet, kai siekiama apsaugoti vaiko ar (ir) jo tėvų interesus, o pats apribojimas taikomas pagal įstatymus (Žin., 1995-05-16, Nr. 40-98714). Taigi vaiko atskyrimas nuo šeimos aplinkos pagal EŽTK (Žin., 1995-05-16, Nr. 40-98714) taikomas tik tuo atveju, kai valstybė gali pagrįsti, jog tai yra būtina demokratinėje visuomenėje siekiant apsaugoti vaiko ar (ir) tėvų interesus, o pati priemonė taikoma pagal įstatymus, esant pakankamai rimtam jos taikymo pagrindui (Sagatys, 2003).

Vaikų, netekusių tėvų globos skaičių šalyje lemia įvairios priežastys. Statistikos departamento prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos duomenimis Lietuvoje 2008 m. tėvų

globos neteko 5425 vaikai, o 2007 m. 5619 vaikų. Priežastys, dėl kurių minėti vaikai neteko tėvų globos pavaizduoti 1 lentelėje.

1 lentelė. Tėvų globos netekimo priežastys

Eil. Nr.	Tėvų globos netekimo priežastis	Metai	
		2007 m.	2008 m.
1.	Tėvams neterminuotai ribota tėvų valdžia	2 116	2 451
2.	Tėvai nesirūpino vaiku, netinkamai auklėjo	1 610	1 121
3.	Tėvai mirę	722	741
4.	Tėvams laikinai ribota tėvų valdžia	503	477
5.	Vaikas įstatymų nustatyta tvarka atskirtas nuo tėvų	334	354
6.	Tėvai dingę ir jų ieškoma, paskelbti mirusiais arba pripažinti nežinia kur esančiais, nenustatyti giminystės ryšiai	61	33
7.	Tėvų liga	55	58
8.	Tėvai nustatyta tvarka pripažinti neveiksniais	52	42
9.	Skurdas šeimoje	40	33
10.	Tėvai suimti, atlieka bausmę	37	33
11.	Tėvai išvykę į užsienį	33	25
12.	Smurtas šeimoje	22	16

Šaltinis: Socialinės paslaugos, 2010.

Analizuojant 1 lentelėje pateiktus duomenis pastebėta, kad dėl įvairių objektyvių ir subjektyvių priežasčių per 2008 metus tėvų globos neteko 5425 vaikai. Nors nuo 2007 metų tėvų globos netekusių vaikų skaičius mažėja, tačiau vis dar išlieka pakankamai didelis. Taip pat svarbu yra tai, kad daugumą priežasčių, dėl kurių vaikai neteko tėvų globos, priskirtinos tėvų kaltei, kaip antai tėvų nesirūpinimas vaiku ar netinkamas auklėjimas, smurtas šeimoje, bausmės atlikimas, tėvų neterminuotas ar laikinas valdžios ribojimas (kuris irgi reiškia tėvų kalbę).

Visas tėvų globos netekimo priežastis galima suskirstyti į keletą grupių. G. Sagatys (2006) tėvų globos netekimo priežastis suskirsto į 4 pagrindines grupes:

1. piktnaudžiavimas tėvų teisėmis ar vaikų nepriežiūra, keliantys tiesioginę grėsmę vaiko interesams. Pvz.: vaiko atskyrimas laikomas pateisinama priemone tais atvejais, kai konstatuojama, jog vaikas yra neprižiūrimas ar auga netinkamomis sąlygomis dėl tėvų piktnaudžiavimo alkoholiu ar narkotinėmis medžiagomis. Taip pat priskiriamas fizinis vaiko žalojimas tiek tėvų veiksmais, tiek neveikimu. Netgi tais atvejais, kai nėra objektyvių duomenų, liudijančių apie vaiko teisių pažeidimus (medicininių dokumentų, liudytojų parodymų) kitų

šaltinių informacija gali būti laikoma faktoriumi, pateisinančiu laikiną vaiko atskyrimą nuo tėvų tikrosioms aplinkybėms nustatyti;

2. nepakankamas vaiko interesų ir poreikių tenkinimas, kai dėl tėvų kaltės vaikai auga minimalių sanitarinių ir higieninių reikalavimų neužtikrinančioje aplinkoje, kai egzistuoja akivaizdi vaiko sveikatos ar vystimosi sutrikimo rizika;

3. tėvų psichikos sutrikimai. Strasbūro institucijų praktika aptariamojo pobūdžio bylose įtvirtina prezumpciją, pagal kurią pats tėvų psichinio sutrikimo faktas negali būti laikomas pagrindu, nulemiančiu vaiko atskyrimo būtinumą. Ši aplinkybė vertinama kaip pateisinama priemonė, kuomet tėvų psichikos būklė neleidžia tinkamai rūpintis savo vaikais;

4. interesų konfliktas. Tam tikromis aplinkybėmis vaiko ir jį auginančių bei globojančių asmenų interesų konflikto pobūdis nulemia būtinybę užkirsti kelią galimiems šio konflikto padariniams, pateisindamas valstybės intervenciją į konkrečios šeimos gyvenimą. Pvz.: nustačius medicininio pobūdžio priemonių taikymo vaikui būtinybę, jo tėvų nesutikimas, galintis kelti grėsmę vaiko sveikatai ar gyvybei remiantis EŽTK (Žin., 1995-05-16, Nr. 40-98714) 8 str. 2 dalimi laikytinas pakankamu pagrindu valstybei taikyti intervencines priemones atskiriant vaiką nuo tėvų.

Priklausomai nuo priežasties, dėl kurios tėvai neįgyvendina ar įgyvendina netinkamai savo tėvų valdžią vaikų atžvilgiu taikoma atitinkama tėvystės teisių ribojimo rūšis.

2.2. Vaiko atskyrimas nuo tėvų ir jo teisiniai padariniai

LR CK trečioji knyga reglamentuoja 2 tėvų valdžios apribojimo rūšis, kurios taikomos, kuomet vaikas dėl susiklosčiusių aplinkybių negali gyventi kartu su savo tėvais:

1. Vaikų ir tėvų atskyrimą;
2. Tėvų valdžios apribojimą.

CK trečiosios knygos 179 straipsnyje, reglamentuojančiame vaikų ir tėvų atskyrimą kalbama, kad:

1. Tais atvejais, kai tėvai (tėvas ar motina) negyvena kartu su vaiku dėl susiklosčiusių objektyvių aplinkybių (pvz. dėl ligos ir pan.) ir reikia nuspręsti, kur turi gyventi vaikas, teismas gali priimti sprendimą atskirti vaiką nuo tėvų (tėvo ar motinos). Jei nepalankios aplinkybės susiklosto vienam iš tėvų, o kitas gali gyventi kartu su vaiku ir auklėti jį, vaikas atskiriamas tik nuo to iš tėvų;

2. Atskirtam nuo tėvų vaikui išsaugomos visos asmeninės ir turtinės teisės bei pareigos, pagrįstos giminyste;

3. *Atskyrus vaiką nuo tėvų (tėvo ar motinos), tėvai netenka teisės gyventi kartu su vaiku ir reikalauti jį grąžinti iš kitų asmenų. Kitomis teisėmis tėvai gali naudotis tiek, kiek tai įmanoma negyvenant kartu su vaiku* (Žin., 2000, Nr. 74-2262).

Kaip matome, pagrindinė vaiko atskyrimo nuo tėvų instituto sąlyga yra objektyvi nuo tėvų kaltės nepriklausanti priežastis, dėl kurios jie negali gyventi kartu su vaiku. Kadangi vaiką galima atskirti nuo tėvų tik susiklosčius objektyvioms nepalankioms aplinkybėms, būtent jos turi nulemti tėvų negalėjimą įgyvendinti savo valdžios vaikų atžvilgiu. Tokiomis objektyvios aplinkybės, kaip teigia Z. Smirnovienė (2002), galėtų būti tėvų psichikos ar kitos ligos, kurios reikalauja ilgo gydymo stacionare ar priežiūros ir slaugos namuose, ir dėl to negali pasirūpinti savo vaikais. Taip pat objektyviomis nuo tėvų kaltės nepriklausančiomis priežastimis galėtų būti tėvų ilgalaikė išvyka darbo reikalais į komandiruotę. Taip pat ir I. Lemežytės (2010) manymu, vaikas nuo tėvų gali būti atskirtas jei tėvai vaiku nesirūpina nesant jų kaltei, o dėl objektyvių aplinkybių, pavyzdžiui, dėl pernelyg jauno amžiaus, išvykimo iš Lietuvos Respublikos, ligos. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas sprenddamas klausimą dėl tėvystės teisių apribojimo padarė išvadą, kad tėvas negyvena kartu su vaikais ir negali jais rūpintis dėl objektyvių priežasčių - dėl jo darbo pobūdžio ir specifikos (pavyzdžiui, tėvas ilgųjų maršrutų vairuotojas). Todėl vadovaujantis LR CK trečiosios knygos 179 straipsniu atskyrė vaikus nuo tėvo, kadangi reikia nuspręsti, kur turi gyventi vaikai. Teismas nustatė, kad vaikams būtinas nuolatinis ir kasdienis dėmesys, kurio tėvas teikti negali dėl objektyvių priežasčių (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis, 2002). Pažymėtina, kad šį sprendimą teismas grindė ir JT Vaiko teisių konvencijos nuostatomis, numatančiomis vaikų teisę turėti tokias gyvenimo sąlygas, kokių reikia jų fiziniam, protiniam, dvasiniam ir socialiniam vystimuisi, pažymėdamas, kad tėvams ar kitiems vaikų auklėjantiems asmenims, pagal jų sugebėjimus ir finansines galimybes, tenka didžiausia atsakomybė už tokių gyvenimo sąlygų sudarymą (Žin., 1995, Nr. 60-1501).

Jei tėvai savo valdžią vaikų atžvilgiu įgyvendina netinkamai ar visiškai neįgyvendina ir tėvų veiksmuose nustatoma kaltė, tėvų valdžia ribojama. Ar tokios aplinkybės iš tiesų yra ir ar jos objektyvios, kiekvienu konkrečiu atveju sprendžia teismas, įvertinęs byloje pateiktus įrodymus. Kita svarbi vaiko atskyrimo nuo tėvų instituto sąlyga yra ta, kad vaikai atskiriami nuo tėvų, kurie dėl susiklosčiusių aplinkybių neturi galimybės nei patys tiesiogiai, nei artimųjų giminaičių padedami pasirūpinti savo vaikais, todėl šiems reikia skirti globėja (rūpintoją). Galimi atvejai, kai, tėvams gyvenant skyrium, vaiko gyvenamoji vieta nustatyta tėvų susitarimu ar teismo sprendimu su vienu iš tėvų, kuris dėl susiklosčiusių objektyvių aplinkybių nebegali gyventi su vaiku. Tada vaikas atskiriamas tik nuo to iš tėvų, kuriam susiklostė objektyvios aplinkybės ir perduodamas antrajam iš tėvų, jeigu jis gali gyventi su vaiku ir auklėti jį (Smirnovienė, 2002).

Atskyrimo nuo tėvų institutas sukelia tam tikrų padarinių tiek tėvams (tėvui ar motinai), tiek vaikui. LR CK trečiosios knygos 179 straipsnis numato, kad atskirtam nuo tėvų vaikui išsaugomos visos asmeninės ir turtinės teisės bei pareigos, pagrįstos giminyste. Tai reiškia, kad vaiko atskyrimas nuo tėvų (tėvo ar motinos) iš esmės neriboja vaiko teisių ir pareigų susijusių su tėvais, t. y. jos lieka be ribojimų tokios, kokios nustatytos įstatyme. Tėvai netenka teisės gyventi kartu su vaiku ir reikalauti jį gražinti iš kitų asmenų. Kitomis teisėmis tėvai gali naudotis tiek, kiek tai įmanoma negyvenant kartu su vaiku (Žin., 2000, Nr. 74-2262). Kaip teigia K. Grinevičiūtė (2009), atskyrus vaiką nuo tėvų, tėvams išsaugomos visos įstatymuose nustatytos teisės ir pareigos, jei tik susiklosčiusiomis aplinkybėmis galima jas realiai įgyvendinti ir vykdyti. Tačiau čia iškyla klausimas, kaip tėvai ir vaikai negyvendami kartu gali įgyvendinti savo tarpusavio teises ir pareigas. Kaip pažymi Z. Smirnovienė (2002), kartais gali būti taip, kad tėvai dėl tam tikrų aplinkybių savaime negali įgyvendinti savo teisių arba vykdyti pareigų vaikams. Pavyzdžiui, gali būti ribojamas vaiko bendravimas su sergančiu sunkia psichikos liga tėvu ar motina. Taip pat, tiesioginio bendravimo teisė gali būti neįgyvendinama ir vienam iš tėvų ilgam išvykus ir pan. Tačiau visos teisės ir pareigos, kurias vaikas realiai gali įgyvendinti ir vykdyti, išlieka.

Pasikeitus aplinkybėms ir atsiradus realiai galimybei vaikui gyventi su savo tėvais, būtina spręsti dėl vaiko atskyrimo nuo tėvų panaikinimo. LR CK trečiosios knygos 181 straipsnio 1 dalyje teigiama, kad „*vaiko atskyrimas nuo tėvų (tėvo ar motinos) panaikinamas išnykus aplinkybėms, dėl kurių vaikas nuo tėvų atskirtas*“ (Žin., 2000, Nr. 74-2262). Nagrinėjant vaiko atskyrimo nuo tėvų klausimą, vaiko interesais būtina išsiaiškinti du aspektus:

1. ar išnyko aplinkybės, nustatytos teismo sprendimu atskiriant vaiką nuo tėvų ar vieno iš jų;
2. ar nėra susidarę kitų, naujų aplinkybių, dėl kurių vaikas negali gyventi su tėvais ar vienu iš jų (Smirnovienė, 2002).

Nagrinėdamas vaiko atskyrimo nuo tėvų panaikinimo, kaip ir atskyrimo nuo tėvų klausimą, teismas turi priimti sprendimą atsižvelgdamas į susidariusią padėtį ir sprendimą priimti vaiko interesais. Panaikinus vaiko atskyrimą nuo tėvų (vieno iš tėvų), tėvams išnyksta nustatyti tėvų valdžios ribojimai ir įsiteisėjus teismo sprendimui tėvams pagal įstatymą atkuriamos visos vaiko ir tėvų giminyste pagrįstos teisės ir pareigos.

2.3. Vaiko atskyrimo nuo tėvų bylų nagrinėjimo ypatumai

Kai dėl objektyvių priežasčių (pvz. dėl ligos; dėl mokslinių tyrinėjimų tėvai turi išvykti į ilgalaikę ekspediciją ir negali pasiimti vaikų dėl gamtinių sąlygų ar darbo pavojingumo,

sudėtingumo) tėvai (ar vienas iš tėvų) neturi galimybės įgyvendinti tėvų valdžios, reikia nuspręsti dėl vaiko globos (rūpybos) ir gyvenamosios vietos, nes vaikas negali likti be įstatyminio atstovo. Šiuo atveju patys tėvai turi kreiptis į teismą dėl vaiko atskyrimo nuo tėvų. Tėvams negalint šito padaryti ar suvokti (pvz. dėl psichikos ligos), bet kai toks sprendimas būtinas vaiko interesais, prašymą teismui dėl vaiko atskyrimo nuo tėvų gali paduoti vaiko artimieji giminaičiai. Vaiko artimųjų giminaičių nesant ar jiems nesiimant reikiamos iniciatyvos ginti vaiko teises, prašymą gali paduoti valstybinė vaiko teisių apsaugos institucija. Teisė ginti vaikų teises ir kreiptis į teismą dėl vaiko atskyrimo nuo tėvų suteikta ir prokurorui (Žin., 2000, Nr. 74-2262).

Prašymą panaikinti vaiko atskyrimą nuo tėvų (tėvo ar motinos) gali paduoti tėvai, vienas iš tėvų, vaiko globėjas (rūpintojas), artimieji vaiko giminaičiai, valstybinė vaiko teisių apsaugos institucija, prokuroras (Žin., 2000, Nr. 74-2262). Skirtingai negu dėl vaiko atskyrimo nuo tėvų taikymo, dėl vaiko atskyrimo nuo tėvų panaikinimo gali kreiptis ir paskirtas vaiko globėjas (rūpintojas), o tai reiškia, kad prašymą panaikinti vaiko atskyrimą nuo tėvų gali paduoti bet kuris iš išvardytų asmenų, neatsižvelgiant į tai, kieno prašymu buvo nustatytas atskyrimas. Bet kuriuo atveju vaiko interesais ir siekiant, kad tėvai vykdytų savo pareigas, prašymą panaikinti vaiko atskyrimą nuo tėvų gali paduoti bet kuris iš įstatyme išvardytų asmenų, jei išnyko aplinkybės, dėl kurių vaikas buvo nuo jų atskirtas.

LR CK trečiosios 183 straipsnio 1 dalyje teigiama, kad „*prašymai dėl vaiko atskyrimo nuo tėvų panaikinimo nagrinėjami supaprastinto proceso tvarka*“ (Žin., 2000, Nr. 74-2262). Tai reiškia, kad tiek prašymai atskirti vaiką nuo tėvų, tiek prašymai panaikinti tokį atskyrimą nagrinėjami greitai, siekiant išvengti proceso formalumų, kurie esminės įtakos problemos išsprendimui neturi, tačiau ilgina jo sprendimo priėmimo laiką. Greitas ir supaprastintas procesas šiuo atveju būtinas, nes dėl objektyvių priežasčių vaikui negalint būti su tėvais privalu skubiai spręsti dėl jo gyvenamosios vietos ir globos (rūpybos) (Smirnovienė, 2002).

2.4. Tėvų valdžios apribojimas

Antrasis atvejis, kuomet vaikas dėl susiklosčiusių aplinkybių negali gyventi kartu su savo tėvais yra nurodytas CK trečiosios knygos 180 straipsnyje. Tais atvejais, kai tėvai (tėvas ar motina) vengia atlikti savo pareigas auklėti vaiką, piktnaudžiauja tėvų valdžia, žiauriai elgiasi su vaiku, daro žalingą įtaką vaikui savo amoraliu elgesiu arba nesirūpina vaiku, teismas gali priimti sprendimą dėl laikino ar neterminuoto *tėvų (tėvo ar motinos) valdžios apribojimo*, tačiau ir šiuo atveju tėvams lieka pareiga išlaikyti savo nepilnamečius vaikus (Žin., 2000, Nr. 74-2262). Gali būti ribojama tiek biologinių, tiek vaiko tėvų pagal įstatymą (įvaikintojų) valdžia. Tėvų valdžios

ribojimas yra ne tėvystės atėmimas, o nustačius tam tikras aplinkybes, tėvų teisių įgyvendinimo ir pareigų vykdymo ribojimas, todėl negalima daryti skirtumo tarp biologinių tėvų ir tėvų pagal įstatymą teisių ir pareigų. Kiekvienu atveju tėvų valdžia gali būti ribojama tik esant tėvų kaltei. Atsižvelgiant į tėvų kaltės pobūdį, pasirenkamas ir tėvų valdžios ribojimo būdas – laikinas ar neterminuotas (Smirnovienė, 2002). Minėti ribojimo būdai skiriasi jų sukeliama teisiniais padariniais:

- *Laikinas tėvų valdžios apribojimas* nustatomas konkrečiam laikui (pvz. metams, pusei metų ir pan.), tačiau, turint vilties, kad tėvai pasitaisys ir vėliau galės tinkamai auklėti savo vaikus, sukelia tėvams lengvesnių teisinių padarinių;
- *Neterminuotas tėvų valdžios apribojimas* gali būti taikomas tuomet, kai teismas padaro išvadą, kad tėvai (tėvas ar motina) daro ypatingą žalą vaiko vystymuisi ar visiškai juo nesirūpina, ir nėra duomenų, kad padėtis gali pasikeisti. Apribojus tėvų valdžią neterminuotai, be atskiro tėvų sutikimo vaikas gali būti įvaikintas (Žin., 2000, Nr. 74-2262). Pagrindinis laikino ir neterminuoto tėvų valdžios apribojimo padarinių skirtumas, kad neterminuotai apribojus tėvų valdžią vaiką galima įvaikinti be tėvų sutikimo (Smirnovienė, 2002).

Skirtingai negu vaiko atskyrimas nuo tėvų, tėvų valdžios apribojimas sukelia rimtesnių teisinių padarinių. Apribojus tėvų valdžią laikinai ar neterminuotai, tėvams sustabdomos asmeninės ir turtinės teisės, pagrįstos giminyste ir nustatytos įstatymų. Apribojus tėvų valdžią tėvai netenka teisių:

1. teisės gyventi su vaiku,
2. teisės reikalauti grąžinti vaiką iš kitų asmenų,
3. teisės dalyvauti auklėjant vaiką,
4. iš dalies netenka teisės bendrauti su vaiku,
5. teisės paveldėti vaikų turto pagal įstatymą,
6. teisės būti išlaikomais vaikui suaugus ir kt.

Kaip teigia K. Grinevičiūtė (2009), apribojus tėvų valdžią (laikinai ar neterminuotai) ribojimo laikui sustabdomos tėvų asmeninės teisės ir pareigos, nustatytos įstatyme, o tai reiškia, kad tėvai netenka teisės gyventi su vaiku, dalyvauti jį auklėjant, tačiau gali matytis su vaiku, bet tik tuo atveju, jei tai nekenkia vaiko interesams. Be to, išlieka teisė ir pareiga išlaikyti vaiką, kadangi ši pareiga negali sukelti žalingų pasekmių vaikui. Apribojus tėvų valdžią nutrūksta visi teisiniai auklėjimo ir priežiūros, mokymo, gyvenamosios vietos parinkimo, vaiko atstovavimo ir jo interesų gynimo santykiai. Taip pat apribojus tėvų valdžią prarandama pati pagrindinė asmeninė teisė – teisė auklėti vaikus, todėl asmuo, praradęs šią teisę ir pareigą vaiko atžvilgiu, nelaikytinas asmeniu, trauktinu baudžiamojon atsakomybėn pagal šį požymį.

Teismas, nagrinėjantis bylas dėl tėvų valdžios apribojimo bei pareiškimus dėl vaiko atskyrimo nuo tėvų, priima sprendimą atsižvelgdamas į susidariusią padėtį ir vaiko interesus, taip pat išklauso vaiko, galinčio suformuluoti savo pažiūras, nuomonę ir į tai atsižvelgia (Žin., 2000, Nr. 74-2262). Svarbu tai, kad tiek apribojus tėvų valdžią, tiek atskyrus vaiką nuo tėvų, tėvų valdžia iš esmės yra ribojama. Tačiau kiekvienu atveju išlieka nuostata, kad jei yra galimybė, vaikus turi auginti ir auklėti tėvai. Taip pat pažymėtina tai, kad tėvų valdžios apribojimas taikomas tik dėl tų vaikų ir tik tam iš tėvų, dėl kurio priimtas teismo sprendimas. Tėvų valdžios ribojimo klausimas taip pat negali būti nagrinėjamas, nors tėvai akivaizdžiai netinkamai vykdo savo pareigas kitiems vaikams, jei vaikas yra pradėtas, tačiau dar negimęs (Smirnovienė, 2002).

Vaiko atskyrimas nuo tėvų (tėvo ar motinos) panaikinamas išnykus aplinkybėms, dėl kurių vaikas nuo tėvų atskirtas. Pavyzdžiui, tėvų ligos atveju atskyrimas panaikinamas tėvams pasveikus, išvykimo atveju - sugrįžus namo. Tuo tarpu tėvų valdžios laikinas ar neterminuotas apribojimas gali būti panaikinamas, jei įrodoma, kad tėvai (tėvas ar motina) pakeitė savo elgesį ir gali auklėti vaiką, ir jei tėvų valdžios apribojimo panaikinimas neprieštarauja vaiko interesams. Jei aplinkybės pasikeitė, tačiau nėra pakankamo pagrindo visiškai panaikinti neterminuotą tėvų valdžios apribojimą, jis gali būti pakeistas laikinu apribojimu. Jei paaiškėja, kad panaikinus tėvų valdžios laikiną ar neterminuotą apribojimą lieka sąlygos, dėl kurių vaikas negali gyventi kartu su tėvais, tėvų valdžios laikinas ar neterminuotas apribojimas gali būti pakeistas vaiko atskyrimu nuo tėvų. Jei atskirti tėvai (tėvas ar motina) nuo vaikų savo tėvų valdžią naudoja priešingai vaikų interesams, jiems gali būti taikomas laikinas ar neterminuotas tėvų valdžios apribojimas. Tėvų valdžios apribojimą galima panaikinti tik tuomet, jei vaikas neįvaikintas (Žin., 2000, Nr. 74-2262).

Apibendrinant galima teigti, kad tiek vaiko atskyrimo nuo tėvų instituto taikymo, tiek tėvų valdžios ribojimo atvejais tėvų teisės ir pareigos vaiko atžvilgiu yra ribojamos, bet to, abiem atvejais vaikas iš esmės patiria atskyrimą nuo tėvų negalėdamas su jais gyventi. Todėl tiek vaiko atskyrimas, tiek tėvystės teisių ribojimas turėtų būti kraštutinė priemonė, kurios taikymas galimas tik esant labai rimtiems pagrindams ir siekiant apsaugoti vaiko interesus.

2.5. Vaiko globos nustatymas vaiko atskyrimo nuo tėvų atvejais

Vaikai atskiriami nuo tėvų, kurie dėl susiklosčiusių aplinkybių neturi galimybės nei patys, nei padedami artimųjų giminaičių pasirūpinti savo vaikais, todėl šiems reikia skirti globėją (rūpintoją). Vaiko globos (rūpybos) tikslas – užtikrinti vaiko auklėjimą ir priežiūrą aplinkoje, kurioje jis galėtų saugiai tinkamai augti, vystytis ir tobulėti (Žin., 2000, Nr. 74-2262). JT Vaiko teisių konvencijos 20 straipsnis numato valstybių - konvencijos dalyvių pareigą pasirūpinti

vaiko, kuris laikinai arba visam laikui yra netekęs savo šeimos aplinkos arba kuris dėl savo interesų negali toje aplinkoje būti, priežiūros pakeitimu (Žin., 1995, Nr. 60-1501). Visuma priemonių, užtikrinančių vaikui globos (rūpybos) paskyrimą, yra numatyta LR CK trečiosios knygos 254 straipsnio 2 dalyje, kurioje teigiama, kad vaikui, kurio tėvai arba turimas vienintelis iš tėvų laikinai negali rūpintis dėl abiejų tėvų ar vieno iš jų ligos, suėmimo, bausmės atlikimo ar kitų svarbių priežasčių yra nustatoma laikinoji globa (Žin., 2000, Nr. 74-2262). *Vaiko laikinoji globa (rūpyba)* – laikinai be tėvų globos likusio vaiko priežiūra, auklėjimas, jo teisių ir teisėtų interesų atstovavimas bei gynimas šeimoje, šeimynoje ar institucijoje. Vaiko laikinosios globos (rūpybos) tikslas – grąžinti vaiką į šeimą.

Vaiko laikinoji globa (rūpyba) nustatoma nuo prašymo įregistravimo dienos rajono (miesto) savivaldybėje jos valdybos (mero) sprendimu (potvarkiu) pagal valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos teikimą ir organizuojama pagal LR Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2007 m. gegužės 28 d. įsakymu Nr. A1-145 patvirtintus Vaiko laikinosios globos (rūpybos) nuostatus. Nustatant vaiko laikinąją globą (rūpybą), vaiko globėjas (rūpintojas) skiriamas rajono (miesto) savivaldybės valdybos (mero) sprendimu (potvarkiu) pagal to rajono (miesto) valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos teikimą. Taip pat kartu nustatoma ir vaiko globos vieta globėjo (rūpintojo) gyvenamojoje vietoje, vaiko gyvenamojoje vietoje arba vaikų globos institucijoje.

Nustatant globą (rūpybą) vadovaujamosi šiais principais:

1. vaiko interesų pirmumas;
2. pirmumo teisę tapti globėjais (rūpintojais) turi vaiko artimieji giminaičiai, jeigu tai atitinka vaiko interesus;
3. vaiko globa (rūpyba) šeimoje;
4. brolių ir seserų neišskyrimas, išskyrus atvejus, kai tai pažeidžia vaiko interesus (Žin., 2000, Nr. 74-2262).

Vaiko globa (rūpyba) siekiama paskirti vaikui globėją (rūpintoją), kuris rūpintųsi, auklėtų, jam atstovautų ir gintų jo teises ir teisėtus interesus, siekiama sudaryti vaikui gyvenimo sąlygas, kurios atitiktų jo amžių, sveikatą ir išsivystymą bei rengti jį savarankiškam gyvenimui šeimoje ir visuomenėje. Globa nustatoma vaikams, kurie neturi 14 metų, o rūpyba nustatoma vaikams, sulaukusiems 14 metų (Žin., 2000, Nr. 74-2262). Taip pat pažymėtina, kad tėvų globos netekusiame vaikui prioritetą yra jo globa (rūpyba) šeimoje, nes ši globos (rūpybos) forma leidžia palaikyti ryšius su biologine vaiko šeima ir praeitimi.

Tiek nustatant globą (rūpybą) dėl vaiko atskyrimo nuo tėvų, tiek dėl tėvystės teisių ribojimo, pagal LR Išmokų vaikams įstatymą fiziniams ar juridiniams asmenims įstatymų nustatyta tvarka paskirtiems be tėvų globos likusio vaikų globėjais (rūpintojais), jų

globojamiems vaikams išlaikyti globos (rūpybos) laikotarpiu mokama 4 BSI (1 bazinė socialinė išmoka = 135 litai) dydžio išmoka per mėnesį (Žin., 1994, Nr. 89-1706). Pasikeitus aplinkybėms ir atsiradus realiai galimybei vaikui gyventi su savo tėvais, būtina spręsti dėl vaiko atskyrimo nuo tėvų panaikinimo ir gražinimo tėvams.

2.6. Vaiko teisių apsaugos skyrių vaidmuo taikant vaiko atskyrimą nuo tėvų

Pagrindinė pareiga ir atsakomybė už vaiko teisių įgyvendinimą ir interesų gynimą tenka vaiko tėvams ir globėjams (rūpintojams). Tačiau už vaikų interesų apsaugą taip pat yra atsakingos ir valstybės bei savivaldybių institucijos. Savivaldybių teritorijose pagrindines JT Vaiko teisių konvencijos (Žin., 1995, Nr. 60-1501) nuostatas įgyvendina VTAS. Tai yra viena svarbiausių vaiko teisių apsaugos institucijų grandžių vykdančių vaiko teisių apsaugos politikos priemones. VTAS paskirtis – pagal kompetenciją įgyvendinti Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos ir vaiko teisių apsaugą reglamentuojančių teisės aktų nuostatas, atstovauti vaiko teisėms ir teisėtiems interesams ir ginti juos teisės aktų nustatyta tvarka.

VTAS veikia pagal LR Vyriausybės patvirtintus Bendruosius Vaiko teisių apsaugos skyrių nuostatus (Žin., 2009, Nr.145) ir vykdo uždavinius:

1. organizuoja pagal kompetenciją teisės aktų nustatyta tvarka likusių be tėvų globos vaikų teisių ir interesų apsaugą;
2. teikia metodinę paramą, konsultacijas, sprendžia kitas vaiko teisių ir teisėtų interesų apsaugos problemas;
3. užtikrina pagal kompetenciją įstatymų ir teisės aktų nustatyta tvarka visų savivaldybės teritorijoje gyvenančių vaikų teisių ir teisėtų interesų apsaugą;
4. teikia atitinkamoms valstybės, savivaldybės institucijoms ir įstaigoms pasiūlymus dėl vaiko teisių ir teisėtų interesų apsaugos, vaiko globos (rūpybos) ir teisės pažeidimų prevencijos gerinimo savivaldybės teritorijoje;
5. bendradarbiauja su valstybės, savivaldybės institucijomis ir įstaigomis, nevyriausybėmis organizacijomis ir bendruomenėmis vaiko teisių ir teisėtų interesų apsaugos klausimais.

Pagrindinis VTAS darbas yra susijęs su vaiko globos nustatymu ir jos vykdymo priežiūra, įvaikinimo klausimais. Joms taip pat tenka neeilinis vaidmuo organizuojant ir koordinuojant savivaldybės lygmeniu tarpžinybinį bendradarbiavimą, kai sprendžiami įvairūs su vaiku ir jo šeima susiję klausimai, kaupiama statistinė informacija apie vaikus. VTAS yra atsakingi ir dalyvauja aiškinantis įvairius vaiko teisių pažeidimus (smurto prieš vaikus,

nepilnamečių įtraukimo į nelegalų darbą ir kt.), taip pat organizuojant socialinę globą šiems vaikams. VTAS pagal savo kompetenciją teikia metodinę paramą savivaldybės įstaigų, susijusių su vaiko teisių apsauga, darbuotojams, konsultuoja tėvus, mokytojus, auklėtojus ir pačius vaikus jų teisių apsaugos, globos (rūpybos), įvaikinimo ir teisės pažeidimų prevencijos klausimais (Vitkauskas, 2009).

VTAS vadovaudamasis LR Vyriausybės patvirtintais Bendraisiais Vaiko teisių apsaugos skyrių nuostatais (Žin., 2009, Nr.145) atlieka funkcijas susijusias su vaiko atskyrimo nuo tėvų taikymu:

1. nustato teisės aktų nustatyta tvarka vaikus, kuriems reikia globos (rūpybos), ir organizuoja likusių be tėvų globos vaikų laikinosios ir nuolatinės globos (rūpybos) nustatymą ir pasibaigimą;

2. organizuoja ir koordinuoja teisės aktų nustatyta tvarka asmens, norinčio tapti vaiko globėju (rūpintoju), įvaikintoju, pasirengimą ir parenka likusiam be tėvų globos vaikui tinkamiausią toms pareigoms asmenį;

3. kreipiasi teisės aktų nustatyta tvarka į savivaldybės administracijos direktorių arba teismą dėl vaiko globėjo (rūpintojo) skyrimo, taip pat jo atleidimo ar nušalinimo nuo pareigų;

4. prižiūri teisės aktų nustatyta tvarka vaiko globą (rūpybą) šeimose ir socialinės globos įstaigose, dėl to bendradarbiauja su institucijomis, susijusiomis su vaiko teisių apsauga;

5. kreipiasi teisės aktų nustatyta tvarka į teismą dėl vaiko atskyrimo nuo tėvų (tėvo ar motinos) ir vaiko atskyrimo nuo tėvų (tėvo ar motinos) panaikinimo;

6. tvarko vaiko laikinosios globos (rūpybos) nustatymo tėvų, laikinai išvykstančių į užsienį, prašymu atvejų apskaitą ir perduoda ją Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybai prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, kad būtų užtikrinta šių nepilnamečių apsauga ir kt.

Apibendrinant galima teigti, kad savivaldybių VTAS užtikrina vaiko teisių apsaugą ir ją reglamentuojančių įstatymų ir kitų teisės aktų įgyvendinimą bei priežiūrą, rengia ir įgyvendina priemones vaiko teisių apsaugai ir jo teisių pažeidimų prevencijai gerinti, atstovauja vaiko teisėms ir teisėtiems interesams teismuose, gina vaikų teises jų biologinėse ir globėjų šeimose bei vaikų globos įstaigose, kartu su vaiko įstatymiais atstovais šalina aplinkybes, dėl kurių pažeidžiamos vaiko teisės, organizuoja teisės aktų nustatyta tvarka likusių be tėvų globos vaikų globą ir įvaikinimą.

3. VAIKO ATSKYRIMO TAIKYMAS TĖVAMS IŠVYKUS Į UŽSIENĮ

Socialiniai ir ekonominiai pokyčiai vykstantys nepriklausomoje Lietuvos valstybėje, privertė jaunas šeimas ieškoti pajamų šaltinių, įsidarbinimo galimybių už šalies ribų. Pastaraisiais metais emigruojančių iš Lietuvos asmenų skaičius dar labiau padidėjo. Apie tai liudija Statistikos departamento prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos pateikiami duomenys: 2006 m. emigravo 12 602 gyventojų, 2007 m. - 13 853, 2008 m. emigruojančių skaičius siekė 17 015, tuo tarpu 2009 m. emigravo net 21 970 gyventojų (Tarptautinė migracija, 2010). Dažnai šeimos, išvykdamos dirbti į užsienio valstybes, vaikus palieka savo artimųjų ar pažįstamų priežiūrai, tačiau šie asmenys nelaikomi vaiko įstatymiais atstovais, todėl neturi teisės atstovauti vaikų interesų (Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo ataskaita, 2009). Kaip teigia I. Gailienė (2009), vaiko teisių įgyvendinimas apima platų spektrą tėvų teisių ir pareigų vaikui: rūpinimasis jo sveikata, auklėjimu, mokymu, išlaikymu ir kt. Tėvai laikinai išvykę į užsienio valstybę dirbti, mokytis ir pan., realiai negali įgyvendinti tik vienos iš daugelio savo pareigų vaikui, t.y. laikinai gyventi kartu su juo, tačiau nuolat palaikydami ryšį su savo vaiku, materialiai jį išlaikydami, rūpindamiesi jo socializacijos sąlygomis. Todėl nėra pagrindo teigti, kad vaikas neteko tėvų globos. Tačiau reikia pripažinti, kad tokioje situacijoje vaikas netenka kasdienės tėvų priežiūros bei jo interesų atstovavimo (pvz. kai būtina skubiai priimti sprendimą t.t. klausimu, susijusiu su vaiku). Sprendžiant minėtą problemą, vadovaujantis LR Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2007 m. gegužės 28 d. įsakymu Nr. A1-145 patvirtintų Vaiko laikinosios globos (rūpybos) nuostatų IV dalimi (Žin., 2007, Nr. 61-2360) bei LR Išmokų vaikams įstatymo nuostatomis (Žin., 1994, Nr. 89-1706), nepilnamečių tėvams laikinai išvykstant iš Lietuvos, jų vaikams turi būti nustatyta laikinoji globa (rūpyba), paskirtas globėjas (rūpintojas), t. y. vaiko įstatyminis atstovas, kurio esminė pareiga būtų atstovauti nepilnametį vaiką ir sudaryti sąlygas tėvams, jų išvykimo laikotarpiu, tinkamai vykdyti savo pareigas nepilnamečių vaikų atžvilgiu. Vaiko tėvai ar vienintelis iš turimų tėvų laikino išvykimo iš Lietuvos Respublikos laikotarpiu, palikdami savo vaiką prižiūrėti pasirinktam fiziniam asmeniui, prieš 30 kalendorinių dienų iki išvykimo Savivaldybės administracijos Vaiko teisių apsaugos skyriui (toliau – VTAS) privalo pateikti atitinkamus dokumentus:

1. nustatytos formos prašymą: „Prašymą dėl vaiko laikinosios globos (rūpybos) tėvų prašymu nustatymo“;
2. vaiko gimimo liudijimo kopiją;
3. tėvų ir siūlomo fizinio asmens prižiūrėti vaiką asmens tapatybės kortelės kopiją ar kitą asmens tapatybę patvirtinantį dokumentą;

4. fizinio asmens Sveikatos apsaugos ministerijos nustatytos formos sveikatos pažymėjimą;
5. siūlomo fizinio asmens gyvenamosios vietos seniūnijos buities ir gyvenimo sąlygų patikrinimo aktą;
6. pažymą apie siūlomo fizinio asmens šeimos sudėtį;
7. kartu su siūlomu fiziniu asmeniu gyvenančių vyresnių kaip 16 metų asmenų rašytinius sutikimus.

VTAS teikimu Savivaldybės administracijos direktoriaus įsakymu nuo tėvų rašytiniame prašyme nurodytos jų išvykimo iš Lietuvos dienos nustatoma vaiko laikinoji globa (rūpyba). Vaiko laikinosios globos (rūpybos) tėvų prašymu nustatymo atveju Savivaldybės administracijos direktoriaus įsakymu neskiriama vaiko globos (rūpybos) išmoka, paskirtajam vaiko globėjui (rūpintojui) netaikomas Vaiko globos organizavimo nuostatuose nustatytas būtinas pasirengimas bei reikalavimas sudaryti Vaiko globos (rūpybos) planą (Žin., 2002, Nr. 35-1275). Emigracijos atveju tėvai (ar vienas iš turimų tėvų) užpildydami „Prašymą dėl vaiko laikinosios globos (rūpybos) tėvų prašymu nustatymo“ turi nurodyti šalį, į kurią laikinai išvyksta, gyvenamosios vietos adresą, kontaktinius telefonus, laikotarpį kuriam išvyksta bei vaiko laikiną globėją (rūpintoją). Tuo pačiu prašymu tėvas (motina, ar vienintelis iš turimų tėvų) išsipareigoja kiekvieną mėnesį užtikrinti vaiko išlaikymą bei bendradarbiauti su vaiko laikinuoju globėju (rūpintoju). Vaiko laikinoji globa (rūpyba) tėvų prašymu pasibaigia be atskiro Savivaldybės administracijos direktoriaus įsakymo priėmimo, kai vaiko tėvai grįžta iš užsienio valstybės ir apie tai praneša Vaiko teisių apsaugos skyriui arba, kai pasibaigia Savivaldybės administracijos direktoriaus įsakyme dėl vaiko laikinosios globos (rūpybos) tėvų prašymu nustatytas vaiko laikinosios globos (rūpybos) terminas. Vaiko laikinajai globai (rūpybai) pasibaigus Vaiko laikinosios globos (rūpybos) nuostatų nustatytais pagrindais, tolesne vaiko priežiūra rūpinasi vaiko tėvai (Laikinosios globos (rūpybos) nustatymas šeimoje vaikams likusiems be tėvų globos, 2009).

Kaip matome, skirtingai negu taikant vaiko atskyrimą nuo tėvų (ar ribojant tėvų valdžią), vaiko laikinoji globa (rūpyba) tėvų prašymu pasibaigia tėvų prašyme nurodytu laiku, ar tėvams grįžus iš užsienio. Todėl svarbu išsiaiškinti kaip yra tuomet, kai praėjus tėvų prašyme dėl vaiko laikinosios globos (rūpybos) nurodytam laikui tėvai nespėjo sugrįžti namo ir perimti vaiko globos. LR Vaiko laikinosios globos nuostatai reglamentuoja, kad vaiko tėvams ar vieninteliam iš turimų tėvų laikinai išvykus iš Lietuvos Respublikos ir nepateikus rašytinio prašymo dėl vaiko laikinosios globos (rūpybos) tėvų prašymu nustatymo arba vaiko laikinajai globai (rūpybai) tėvų prašymu pasibaigus, bet tėvams nesugrįžus ir nepranešus VTAS apie savo sprendimą toliau gyventi užsienio valstybėje, skyrius turi teisę:

1. per tėvus tarpininkaujančius asmenis reikalauti iš tėvų atsiųsti rašytinį prašymą dėl vaiko laikinosios globos (rūpybos) tėvų prašymu nustatymo ir jų siūlomo fizinio asmens skyrimo vaiko globėju (rūpintoju), patvirtintą notaro arba Lietuvos Respublikos diplomatinės atstovybės ar konsulinės įstaigos pareigūno;

2. teisės aktų nustatyta tvarka pareikšti teismui ieškinį dėl laikino tėvų valdžios apribojimo, jeigu tėvai ignoruoja šiuose nuostatuose nurodytus Vaiko teisių apsaugos skyriaus įspėjimus ar reikalavimus (Žin., 2007-06-02, Nr. 61-2360).

Taip pat yra svarbu tai, kad savivaldybės socialinis darbuotojas tėvų laikino išvykimo iš Lietuvos Respublikos laikotarpiu VTAS prašymu aplanko globojamą (rūpinamą) vaiką ir apie jo gyvenimo sąlygas esant būtinybei informuoja VTAS. Tuo tarpu VTAS, esant būtinybei, informuoja vaiko tėvus apie pasikeitusias vaiko gyvenimo sąlygas ir (ar) kylančias grėsmes vaiko saugumui bei sveikatai ir nustatęs, kad paskirtasis vaiko globėjas netinkamai vykdo savo pareigas, per vaiko tėvus tarpininkaujančius asmenis derina su tėvais visus paskirtojo vaiko globėjo (rūpintojo) atleidimo ir naujojo globėjo (rūpintojo) skyrimo klausimus.

Įsigaliojus minėtiems nuostatams, 2006 metais laikinoji globa tėvų prašymu buvo nustatyta 343 vaikams, 2007 metais – 916 vaikų, 2008 metais net 1952 vaikams (2 lentelė).

2 lentelė. Vaikų globos nustatymas tėvų prašymu

Vaikai, kuriems nustatyta laikinoji globa (rūpyba) šeimoje dėl tėvų išvykimo iš Lietuvos Respublikos	2006 m. gruodžio 31 d.	2007 m. gruodžio 31 d.	2008 m. gruodžio 31 d.
Iš viso:	343	916	1952
Pagal lytį: berniukai	180	481	971
mergaitės	163	435	981
Pagal amžių: 0-3 m.	37	99	131
4-6 m.	50	171	275
7-9 m.	82	164	354
10-14 m.	122	295	674
15-17 m.	52	187	518

Šaltinis: Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo ataskaita, 2009.

Sprendžiant iš 2 lentelėje pateiktų duomenų darytina išvada, kad vaiko laikinosios globos nustatymas tėvų prašymu tampa vis aktualesnis ir dažnesnis reiškinys. Vis daugiau tėvų renkasi galimybę palikti savo vaikus jų laikino išvykimo iš šalies metu su įstatymiais atstovais, kurie esant reikalui galės atstovauti vaiko interesus. Šis procesas taip pat reiškia tėvų atsakomybės jausmo bei rūpesčio vaikų atžvilgiu buvimą.

3.1. Vaiko teisių ir interesų įgyvendinimas tėvams išvykus į užsienį

JT Vaiko teisių konvencija, LR Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas, LR CK ir eilė kitų tarptautinių ir nacionalinių teisės aktų skelbia kiekvieno vaiko teisę į tinkamas ir saugias, harmoningam vystimuisi būtinas gyvenimo sąlygas. Vaiko tėvams (vienam iš turimų) išvykus į užsienį, vaikas netenka ne tik kasdieninės tėvų priežiūros, tačiau dažnai ir galimybės turėti tinkamas gyvenimo ir netgi ugdymosi sąlygas. Vaiko teisė į šeimos ryšius, teisė gyventi su savo tėvais, būti globojamam savo šeimoje, suponuoja ir vaiko tėvų pagrindinę pareigą visapusiškai rūpintis vaiko interesais ir atsakomybės už tai pirmumo prieš kitus asmenis principą. Todėl kalbant apie vaiko teisių ir interesų įgyvendinimą tėvams išvykus į užsienį būtina aptarti, kas įgyvendina vaikų priežiūrą tėvams nesant, kaip pasikeičia vaiko gyvenamoji vieta, kaip yra atstovaujami vaiko interesai mokykloje.

Atsižvelgiant į pastarąsias problemas 2007 m. Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje, bendradarbiaujant su Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministerija, buvo atliktas tyrimas, siekiant įvertinti, kaip užtikrinamos vaiko teisės ir interesai tėvams išvykus į užsienį. Tyrime dalyvavo Lietuvos Bendrojo lavinimo mokyklų bei ikimokyklinio ugdymo įstaigų mokiniai. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad daugumos emigravusių tėvų vaikų priežiūra rūpinasi seneliai, mažiau vaikų yra paliekama su giminaičiais, vyresniais broliais ar seserimis, draugais bei pažįstamais ar kitais asmenimis (Dėl vaikų, kurių tėvai išvykę į užsienį, teisių ir teisėtų interesų užtikrinimo, 2007). Iš tyrimo duomenų darytina išvada, kad tėvai, išvykdami į užsienį linkę palikti vaikus žmonėms, kuriais labiausiai pasitiki ir kurie, jų manymu, galėtų geriausiai pasirūpinti vaikais - tai yra savo tėvams, vaikų seneliams.

Kitas svarbus aspektas yra vaikų gyvenamosios vietos pasikeitimas tėvams išvykus į užsienį. Pastarasis aspektas ypatingai reikšmingas tuo, kad daro įtaką vaiko socialinei raidai, nes keičiasi ne vien gyvenamoji aplinka, tačiau ir socialinė - draugai, pažįstamųjų ratas ir pan. Todėl tėvams išvykus į užsienį rekomenduotina, kad vaikas liktų gyventi savo namuose, tačiau prižiūrimas patikimo žmogaus. Atlikto tyrimo duomenys atskleidė, kad didžioji dalis vaikų negyvena savo namuose, o yra apgyvendinami (apsigyvena) dažniausiai pas tuos asmenis, kurie juos prižiūri. Taip pat didelė dalis vaikų gyvena bute (namuose) vieni, tačiau kaip save prižiūrinčius asmenis nurodo tuos, kurie nors retkarčiais rūpinasi jų socialiniais, asmeniniais, ekonominiais ir kitais interesais. Kiek asmenys, prižiūrintys vaikus, užtikrina kiekvieno vaiko teisę į tinkamas gyvenimo sąlygas, atsakyti negalėtų ir institucijos, kurios yra atsakingos už vaiko teisių ir teisėtų interesų įgyvendinimą (išskyrus tuos atvejus, kurie iškyla į viešumą dėl vaikų nepriežiūros). Tokia situacija neabejotinai yra nulemta ir fakto, jog tėvai palikdami vaikus,

trečiųjų asmenų priežiūrai neteikia šios informacijos atsakingoms institucijoms (Dėl vaikų, kurių tėvai išvykę į užsienį, teisių ir teisėtų interesų užtikrinimo, 2007).

Asmenys, kuriems patikėta vaikų priežiūra tėvams išvykus į užsienį, privalo taip pat rūpintis ir vaiko interesais ugdymo įstaigoje ir domėtis vaiko pasiekimais, bendrauti ir bendradarbiauti su pedagogais ir mokyklos administracija. Tačiau, kaip pažymima 2007 m. Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje atliktame tyrime, vaikais besirūpinantys asmenys nėra linkę kištis į vaikų mokymosi reikalus. Mažiausiai pastarieji asmenys domisi vyresniaisiais vaikais (tais, kurie mokosi gimnazijose, vidurinėse, pagrindinėse mokyklose), o apie vaikus, ugdomus darželiuose-mokyklose, lopšeliuose - darželiuose, juos prižiūrintys asmenys domisi ir teiraujasi žymiai dažniau.

Apibendrinant galima teigti, kad vaiko atstovavimas, jo teisių ir interesų užtikrinimas ir gynimas - viena iš svarbiausių problemų, su kuria susiduriama tėvams išvykus į užsienį ir palikus vaikus trečiųjų asmenų priežiūrai. Teisėti vaiko atstovai pagal įstatymą (tėvai, globėjai ar rūpintojai), įgyvendindami vaiko teises ir interesus, kaip pavyzdžiui dalyvauti vaiko ugdymo procese, turi teisę parinkti vaikui ugdymo formą, mokyklą ar kitą švietimo tiekėją, gauti informaciją apie vaiko ugdymosi sąlygas ir jo pasiekimus ir pan. Tėvams išvykus į užsienį, ir vaikus palikus trečiųjų asmenų tik faktinei priežiūrai pastarosios teisės gali būti įgyvendinamos tik labai ribotai. Visų pirma, tai lemia vaikus prižiūrinčių asmenų nenoras domėtis vaiku, o antra - juridinio pagrindo, kuriuo remiantis būtų galima aktyviai dalyvauti vaiko gyvenime, nebuvimas. Išvardyti faktai lemia būtinybę tėvams išvykstant į užsienį kreiptis į VTAS dėl laikinosios globos vaikui nustatymo tėvų prašymu.

3.2. Vaiko atskyrimo nuo tėvų, kaip patirtos netekties poveikis vaiko socializacijai

Emigracija iš Lietuvos neigiamai veikia ne tik šalies socialinę ir ūkio raidą, bet ir daro ypatingą žalą šeimoms bei vaikams, kurie dėl šių priežasčių gyvena atskirai (Gumuliauskienė ir kt., 2008). Kadangi, kaip teigia R. Breidokienė (2009), emigracija yra susijusi ne tik su įprastos aplinkos pasikeitimu, bet ir su vaiko gyvenime svarbių asmenų netektimi, atskirtas nuo tėvų ar vienintelio iš tėvų vaikas jaučia daugelį jausmų. Kaip teigia I. Juozeliūnienė ir kt. (2008), dažniausiai konstatuojama, kad vaikas jaučiasi vienišas, nepriklausomai nuo to, kas yra jo globėjas. Vienišumas fiksuojamas netgi tuomet, kai išvykę tėvai aktyviai rūpinasi vaiku: siunčia dovanų, drabužių, pinigų, nuolatos bendrauja su vaiku telefonu. Vaikų vienišumas apibrėžiamas dvejopai:

1. Vienišumas, kaip laukimas – pastovus laukimas tėvų skambučio, dovanos, tėvų atvykimo atostogoms ar galutinio sugrįžimo. Paprastai vienintelė bendravimo su tėvais priemonė yra pokalbiai telefonu, rečiau - laiškai. Būtent bendravimo priemonių ribotumas labai sureikškina telefoninius pokalbius. Skambučio dažnis suskirsto vaiko gyvenimą į jam reikšmingus laiko periodus „nuo skambučio iki skambučio“. Dar vienas svarbus laiko pajautos ypatumas yra tėvų sugrįžimo kaip vaiko gyvenimo „centrinio“ įvykio įsitvirtinimas.

2. Vienišumas besireiškiantis jautrumu arba agresyvumu, dar kitaip pavadinami „padidėjusiu jautrumu“ arba „padidėjusiu agresyvumu“. „Padidėjęs jautrumas“ pasireiškia poreikiu surasti „reikšmingus kitus“ asmenis, laikinai atstovaujančius išvykusius tėvus. Jais tampa mokytojos, paauglių grupės, „gatvės komandos“ ir kt. „Padidėjęs agresyvumas“ suprantamas kaip jėgos panaudojimas, „atstūmimas“, šalinimasis. Agresija kyla reaguojant į bendraamžių pastabas dėl tėvų išvaizdos, veiklos pobūdžio ir pan. (Juozeliūnienė ir kt., 2008).

M. F. Ternovskaja (2002) vaikų patiriamą atsiskyrimą nuo tėvų tapatina su dviguba trauma: viena vertus tai neigiama patirtis šeimoje, kita vertus – pats atskyrimo nuo šeimos faktas. Tokį priverstinį atskyrimą vaikas suvokia beveik kaip savo tėvų mirtį. Tradicinė nuomonė, kad vaikai „maži ir nieko nesupranta“, kad „jiems tas pats“ ir „jie greitai viską užmirš“ klaidinga. Vaikai taip pat, kaip ir suaugę jaučia artimų santykių netekimo skausmą, tik tai jie turi mažiau galimybių nuo šio skausmo gintis. Iš esmės jie turi tik vieną gynybos būdą – stengtis negalvoti apie tai, kas su jais atsitiko. Tačiau skausmas ir praradimas yra realūs gyvenimo dariniai, su kuriais vaikai, netenkantys šeimos, susiduria pernelyg anksti. Tokia trauma turi žlugdantį poveikį visoms žmogaus funkcionavimo sritims – fizinei, psichologinei, socialinei (Pileckaitė – Markovienė, Lazdauskas, 2007).

T. Butvilas ir J. Terepaitė (2008) emigracijos ir kitų netekčių sukeltus išgyvenimus sieja su pradinių klasių vaikų patiriamais jausmais. Autorių teigimu, pradinių klasių vaikams ypač būdingas uždarumas, perdėtas rūpinimasis savimi, padidėjęs emocinis labilumas, agresyvumas bei neadekvatus savęs vertinimas. Emigraciją patyrusiems vaikams padažnėja psichinės sveikatos problemos, jie dažniau nei kiti jų vienmečiai išgyvena depresiją, vienišumą bei yra linkę prasčiau save vertinti. Taip pat T. Butvilas ir J. Terepaitė (2008) pastebi, kad mergaitės į patirtą stresą reaguoja labiau užgniauzdamos esamas problemas, o berniukai – neretais atvejais jas išreiškdami agresyviu, ekscentrišku bei kitus žeminančiu elgesiu. Vadinas, lyties aspektu šių vaikų emociniai išgyvenimai ir reakcijos taip pat skiriasi. Tad galima būtų manyti, kad tų šeimų vaikai, kurių tėvai emigravo svetur, yra kiek uždaresni nei jų bendraamžiai, jautrūs, pagarbūs, susitvardantys bei aktyvūs. Be to, emigraciją (ir kitas netektis) patyrę vaikai dažniau išgyvena neigiamas emocijas (liūdesį ir pyktį), o rečiau – teigiamas (džiaugsmą ir pasitikėjimą savimi).

Patirta netektis – vaiko atskyrimas nuo tėvų yra reikšmingas vaiko tolesniam elgesiui ir jo emociniams išgyvenimams. Kaip pastebi R.E. Hiliard (2001), patyrus netektį dažnai regresine prasme keičiasi ne tik suaugusiųjų, bet ir vaikų elgesys, jų santykiai su bendraamžiais. Nustatyta, kad netektį šeimoje patyrę vaikai kiek dažniau nei jų bendraklasiai nekeršija ir nenaudoja prievartos. Vadinasi, netektį patyrusiems vaikams yra labiau būdingi kai kurie pakantumo požymiai. Tačiau jie kur kas rečiau nei kiti netekties nepatyrę jų bendraamžiai dalijasi su kitais, prisipažįsta suklydę, nepasisekus bando dar kartą atlikti užduotį, išklauso kitus žmones, nežemina jų, netrukdo per pamokas, sutaria su kitais ar patys apsisprendžia kuo užsiimti. Todėl manytina, kad netektį patyrusiems vaikams būdingi mažiau išreikšti t. t. atvirumo, tikėjimo kitais ir savimi, jautrumo, pagarbos, solidarumo bei aktyvumo vertybių požymiai. Be to, netektį šeimoje patyrusių vaikų elgesys daugeliu atvejų skiriasi nuo vienmečių, kurie nėra patyrę netekties (Kondrotaitė, Butvilas, 2007). Vadinasi, šeimoje patirta netektis, turinti labiau neigiamą emocinį poveikį, sykiu komplikuoja vaiko poreikio susitapatinti patenkinimą, taip pat ir vertybių internalizaciją, nes patirta netektis yra didelis smūgis vaikui, besistengiančiam perimti šeimos tradicijas, vertybes bei formuoti savo identitetą – savąjį Aš (Butvilas, 2008). Vadinasi netekęs vieno iš tėvų, vaikas netenka ir susitapatinimo objekto, tam tikro elgesio modelio, be kurio nežino, ką turi daryti ir jausti.

4. VAIKO ATSKYRIMO NUO TĖVŲ INSTITUTO PRAKTINIO TAKYMO TYRIMAS

4.1. Tyrimo metodika

Siekiant nustatyti kaip realybėje vyksta pats vaiko atskyrimo nuo tėvų (ar vieno iš jų) įgyvendinimas, kaip tėvai (ar vienas iš tėvų), nuo kurių atskirtas vaikas įgyvendina savo teises ir įtakoja sprendimų, susijusių su vaiku, priėmimą, realiai negyvendami kartu su vaiku, buvo atliktas kokybinis tyrimas. Panaudotas pusiau struktūruoto interviu metodas. Tyrimo dalyviais pasirinkti VTAS specialistai, kurių viena iš funkcijų yra vaiko atskyrimo nuo tėvų instituto taikymas.

Tyrimo dalyvių imties sudarymo esmė – pasirinkti tokią generalinės aibės dalį, kuri leistų daryti pagrįstas išvadas. Kokybinio tyrimo imtis sudaryta remiantis kriterine atranka, kuri taikoma, kai imties vienetai iš populiacijos atrenkami laikantis tyrėjo nustatytų kriterijų (Bitinas ir kt., 2008). Tyrimo informantai buvo parinkti pagal šiuos kriterijus:

- pasirinkti Vilniaus apskrityje veikiantys VTAS;
- atrinkti specialistai, tiesiogiai susiduriantys su vaiko atskyrimo nuo tėvų instituto taikymu;
- atrinkti specialistai, kurių darbo patirtis ne mažiau 1 m.

Atrankos būdas turi savo privalumus ir trūkumus. Kaip privalumai galėtų būti galimybė tirti tokius populiacijos narius, kurie tiksliai atitinka atrankos kriterijus ir galimybė turėti informacijos apie tyrimo dalyvį bei organizaciją prieš tyrimą ir taip įvertinti galimus trukdžius, stiprybes, galimybes. Taip pat kriterinė atranka turi trūkumus: sudėtingiau rasti dalyvius; reikalauja išankstinio pasiruošimo ir didelės laiko sąnaudos; tiriamųjų nenoras dalyvauti tyrime (Žydžiūnaitė, 2001).

Kaip teigia B. Bitinas ir kt. (2008), tyrėjas turi 3 kokybiniams tyrimams priimtinas galimybes:

1. Planuojant tyrimą numatyti tyrimo imties dydį;
2. Iš anksto nenumatyti tyrimo imties dydžio, bet duomenis rinkti tol, kol jie pradeda kartotis ir akivaizdžiai sumažėja jų informatyvumas;
3. Numatyti apytikslį tyrimo imties dydį, bet renkant duomenis, prireikus, tyrimo imtį išplėsti.

Tyrimo imties dydis sudarytas atsižvelgiant į B. Bitino ir kt. (2008) pateiktą renkamų duomenų informatyvumo principą: į tyrimą buvo įtraukiami nauji respondentai tol, kol pradėjo mažėti gaunamų duomenų informatyvumas. Atliekant tyrimą pastebėta, kad interviu gaunami

atsakymai pradeda kartotis ir akivaizdžiai mažėja jų informatyvumas, todėl tyrimo imtį sudarė 9 informantai.

Tyrimo metodai:

1. Duomenų rinkimo metodas – pusiau struktūruotas interviu, nes tyrimu siekiama sužinoti tyrimo dalyvių požiūrius, vertinimus, nuomones bei patirtį. Pusiau struktūruotas interviu yra lankstus, leidžia greitai prisitaikyti prie tyrimo situacijos ir tyrinėti net labai emociškai jautrias temas. Šis metodas yra patogus tuo, kad iš anksto yra numatomi klausymai, bet nereikia prisirišti prie klausimų tvarkos, vyksta pokalbio forma. Taip pat šis kokybinio tyrimo metodas yra naudingas tuo, kad kartu yra atliekamas ir informanto stebėjimas: kaip jis kalba, kaip elgiasi, kokia jo veido išraiška išgirdus interviu klausimą ir kt. Kiekvienas pokalbis vyko apie 1 val. Interviu metodu gauta informacija buvo įrašoma į diktofoną, vėliau perrašoma popieriuje.

2. Duomenų analizės metodas – kokybinė turinio analizė. Šis metodas pasirinktas todėl, kad turi aiškius žingsnius padedančius iš gautos informacijos išskirti konkrečias temas susijusias su tyrimo problema, jas analizuoti ir interpretuoti. Duomenų analizės žingsniai:

1 žingsnis. Informantų aprašų skaitymas ir išskyrimas esminių aspektų, kuriuos atspindi frazės, sakiniai, žodžiai, tiesiogiai susiję su tiriamu fenomenu, bei kategorijų išskyrimas, remiantis pagrindiniais žodžiais.

2 žingsnis. Prasminių elementų nustatymas: kategorijų turinio skaidymas į elementus.

3 žingsnis. Prasminių elementų suskirstymas į subkategorijas: elementų persidengimas tarp skirtingų kategorijų, subkategorijų, kai kokybiniai įverčiai reiškia „taip“, „ne“.

4 žingsnis. Kategorijų įtraukimas į tiriamo fenomeno kontekstą: turinio duomenų interpretavimas (Bitinas ir kt., 2008).

Tyrimo instrumentas:

Pusiau struktūruoto interviu klausimai buvo parengti atsižvelgiant į mokslinės literatūros ir teisės aktų analizę bei tyrimo probleminius klausimus:

1. Koks santykis po vaiko atskyrimo nuo tėvų išlieka tarp vaiko ir tėvų (ar vieno iš tėvų), nuo kurių atskirtas vaikas?
2. Koks yra tėvų (ar vieno iš tėvų) vaidmuo įtakojant sprendimų, susijusių su vaiku priėmimą?
3. Kas yra atsakingas už bendravimo sąlygų vaikui su tėvais (ar vienu iš tėvų) sudarymą?
4. Kokie esminiai skirtumai taikant vaiko atskyrimą nuo tėvų (vieno iš tėvų) dėl ligos ir dėl laikino išvykimo į užsienį?

5. Kokia yra Vaiko teisių apsaugos skyriaus darbuotojo atsakomybė taikant vaiko atskyrimą nuo tėvų (ar vieno iš tėvų) ir kartu patirtis? Ką daryti, kad nereikėtų taikyti vaiko atskyrimo nuo tėvų?

Interviu klausimai skirti VTAS specialistams, kuriems dirba su vaiko atskyrimo nuo tėvų instituto taikymu. Interviu metu pateikta 10 klausimų, kuriuos lydėjo ir papildantys klausimai. Klausimais siekta išsiaiškinti, kokios yra dažniausiai pasitaikančios vaiko atskyrimo nuo tėvų instituto taikymo priežastys, kaip realybėje įgyvendinamas vaiko atskyrimo nuo tėvų institutas, kaip tėvai gali įgyvendinti savo teises vaiko atžvilgiu negyvendami kartu su vaiku ir kt. tyrimo metu apklausti 9 VTAS specialistai. Informantų demografinės charakteristikos: 8 moterys, 1 vyras; išsilavinimas: visi informantai turėjo aukštąjį socialinio darbo arba socialinio pedagogo išsilavinimą. Informantų amžiaus vidurkis 34 m., darbinės patirties vidurkis 6,8 m.

Tyrimo etika

Prieš atliekant interviu su kiekvienu respondentu buvo tariamasi atskirai, suderinamas laikas, vieta. Vaiko teisių apsaugos skyrių specialistai buvo supažindinti su tyrimo tema, tikslu ir reikalingumu, uždaviniais, taip pat su tiriamųjų teise atsisakyti dalyvauti tyrime. Garantuojant konfidencialumą tiriamiesiems buvo paaiškinta, kad tyrimo duomenis bus panaudoti magistriniame darbe, tačiau nei vardai, nei konkreti Vaiko teisių apsaugos skyrius nebus paminėta. Užtikrinant konfidencialumą informantams suteikti kodai nuo „001“ iki „009“. Tyrime dalyvavo tik tie asmenys, kurie davė savo sutikimą.

Atliekant interviu buvo laikomasi etinių principų:

- Geranoriškumo - užduodant interviu klausimus nepažeisti žmogaus sveikatos ir savijautos;
- Laisvanoriškumo – tariamasis turi dalyvauti tyrime tik laisvai apsisprendęs, niekas negali jo versti.
- Pagarbos asmens orumui - neuždavinėti klausymų kaip nors žeminančių asmens orumą;
- Teisės į privatumą - neklausti apie asmeniškumus, apie kuriuos tiriamasis nenorėtų kalbėti (Bitinas ir kt., 2008).

Tyrimo laikas ir vieta

Tyrimas atliktas 2010 m. spalio mėn. – lapkričio mėn. Tyrimo dalyvių pageidavimu susitikimai vyko jų darbo vietose – VTAS, vaiko teisių apsaugos specialistų darbo kabinetuose, nedalyvaujant pašalinimas asmenims. Apklausos trukmė priklausė nuo respondentų temperamento, kalbėjimo manieros, pauzių, tačiau kiekvienas interviu vidutiniškai truko apie 1 val.

Tikėtina tyrimo nauda praktikai - tyrimas suteiks žinių ir supratimą apie tai, kaip realybėje įgyvendinamas vaiko atskyrimas nuo tėvų.

4.2. Tyrimo rezultatai

Atliekant kokybinį tyrimą interviu klausimai VTAS specialistams buvo suskirstyti į pagrindines temas ir sutemas, pagal kurias atrinkti gauti atsakymai.

3 lentelė. Vaiko atskyrimo nuo tėvų instituto taikymo temų ir subtemų suskirstymas

Tema	Subtema	Lydintys klausimai
Vaiko atskyrimo nuo tėvų instituto įgyvendinimas	Vaiko atskyrimo nuo tėvų instituto taikymo pagrindai	Kokiais pagrindais taikomas vaiko atskyrimo nuo tėvų institutas?
	Vaiko globos nustatymas ir vykdymas	Kokiais kriterijais remiantis priimamas sprendimas taikyti vaiko atskyrimą nuo tėvų?
	Globos kontrolė	Ar/kaip vyksta nustatytos globos kontrolė?
Vaiko atskyrimo nuo tėvų instituto taikymas dėl tėvų emigracijos	Laikinoji vaiko globa (rūpyba) dėl tėvų emigracijos.	Kaip dažnai tėvai patys kreipiasi dėl laikinosios globos (rūpybos) vaikui nustatymo? Kas vyksta, kuomet pasibaigia nustatytos globos terminas, bet tėvai dar negali perimti savo tėvų pareigų (nes negrįžo iš užsienio)? Kuo remiantis yra padaroma išvada, kad tėvai (tėvas ar motina) grįžo iš užsienio ir vaikas neliko be įstatyminio atstovo pasibaigus laikinajai globai tėvų prašymu?
Tėvų teisių ir pareigų įgyvendinimas vaiko atžvilgiu vaiko atskyrimo nuo tėvų instituto atvejais.	Tėvų teisių ir pareigų įgyvendinimas vaiko atžvilgiu	Kaip įgyvendinama tėvų teisė bendrauti su vaiku? Kas turi pirmenybės teisę sprendžiant klausimus susijusius su vaiku?
	VTAS vaidmuo vaiko ir tėvų ryšių palaikyme	Kokių vaidmenį vaiko ir tėvų ryšio palaikyme vaidina VTAS specialistai?

Vaiko atskyrimo nuo tėvų instituto poveikis vaikui ir jo neigiamų pasekmių sprendimo būdai	Vaiko atskyrimo nuo tėvų instituto taikymo sukeltos problemos vaikui	Su kokiomis problemomis susiduria vaikas, kuriam nustatyta globa (rūpyba) taikant atskyrimo nuo tėvų institutą?
	Teikiama pagalba	Kokios institucijos teikia pagalbą? Kokia yra teikiama pagalba sprendžiant atskyrimo nuo tėvų instituto sukeltas problemas?
VTAS specialistų patirtys taikant vaiko atskyrimą nuo tėvų	Patiriami sunkumai taikant vaiko atskyrimą	Kokios jūsų asmeninės patirtys ir išgyvenimai taikant vaiko atskyrimą nuo tėvų?

4.2.1. Vaiko atskyrimo nuo tėvų instituto taikymo pagrindai

Vaiko atskyrimo nuo tėvų instituto taikymo priežastys. LR CK 3.179 straipsnio 1 dalyje įvardijama, kad *„tais atvejais, kai tėvai (tėvas ar motina) negyvena kartu su vaiku dėl susiklosčiusių objektyvių aplinkybių (pvz. dėl ligos ir pan.) ir reikia nuspręsti, kur turi gyventi vaikas, teismas gali priimti sprendimą atskirti vaiką nuo tėvų (tėvo ar motinos). Jei nepalankios aplinkybės susiklosto vienam iš tėvų, o kitas gali gyventi kartu su vaiku ir auklėti jį, vaikas atskiriamas tik nuo to iš tėvų“* (Žin., 2000, Nr. 74-2262). Kadangi objektyvios aplinkybės, lemiančios vaiko atskyrimo nuo tėvų taikymą nėra aiškiai apibrėžtos (liga ir pan.), visų pirma tyrimo dalyvių, VTAS, specialistų buvo paprašyta papasakoti apie jų darbe dažniausiai pasitaikančias vaiko atskyrimo nuo tėvų instituto taikymo priežastis. Gauti atsakymai buvo labai vienareikšmiški ir todėl nepavyko išskirti kategorijų ir subkategorijų.

Analizuojant gautus respondentų atsakymus sužinota, kad vaiko atskyrimo institutas taikomas ne vien dėl tėvų (tėvo ar motinos) ligos ar emigracijos, tačiau taip pat, kaip pažymi respondentas [002, 2010-11-08] gali būti taikomas, *„kai tėvai yra įsitikinę, kad teisingai auklėja vaiką, bet taip nėra...“*, arba, kaip pažymi respondentas [008, 2010-11-08], kai *„tėvai eilę metų gyvena skyrium nuo vaiko ir vaikas atrato nuo tėvų, nenori su jais gyventi. Arba gali būti, kai po motinos mirties vaikas nenori gyventi su tėvu, kuris negyveno kartu, nors tėvas ir norėtų auginti sūnų. Ir tada reikia taikyti vaiko atskyrimą“*.

Bet vis dėl to, kaip parodo respondentų atsakymai, pagrindinė vaiko atskyrimo nuo tėvų instituto taikymo priežastis yra tėvų (ar vieno iš turimų tėvų) liga:

[003, 2010-11-08] *„Pas mane yra pakankamai nedaug bylų dėl vaikų atskyrimo nuo tėvų, bet jei yra taikomas vaiko atskyrimas nuo tėvų, tai priežastys vienareikšmiškai turi būti*

objektyvios: kai tėvai (ar vienintelis iš turimų tėvų) negali prižiūrėti savo vaikų dėl ligos. Kitų vaiko atskyrimo nuo tėvų atvejų mano praktikoje ne pasitaikė. Visose pasitaikiusiose vaiko atskyrimo nuo tėvų bylose atskyrimo priežastimi buvo tėvų liga. Esant subjektyvioms priežastims, kai tėvai yra kalti, taikomas tėvystės teisių ribojimas (laikinas ar neterminuotas). Kadangi liga nėra tėvų kaltė, o objektyvi priežastis, dėl ko tėvai negali rūpintis savo vaikais, taikomas atskyrimas o ne tėvystės teisių ribojimas“.

[001, 2010-11-08] *„Atsakymas vienareikšmiškai tėvų liga, kadangi kitų objektyvių priežasčių, kodėl taikomas vaiko atskyrimas nuo tėvų kaip ir nėra, nebent tėvai turėtų kažkur išvykti, emigruoti iš šalies, bet pagrindinis aspektas yra tėvų liga“.*

[002, 2010-11-08] *„Vaiko atskyrimo nuo tėvų (ar vieno iš turimų tėvų) objektyvi aplinkybė būtų liga“.*

[005, 2010-11-11] *„Dažniausiai pasitaikančios yra tėvų liga“.*

[009, 2010-11-11] *„Viena pagrindinių vaiko atskyrimo nuo tėvų priežasčių yra tėvų liga“.*

[004, 2010-11-11] *„Teko taikyti atskyrimą tik dėl ligos...“.*

[006, 2010-11-11] *„Pagrindinė priežastis tėvų liga“.*

Tuo tarpu vaiko atskyrimo nuo tėvų instituto taikymas dėl emigracijos yra veikiau vadinamas vaiko laikinosios globos (rūpybos) tėvų prašymu nustatymu, kai tėvai išvyksta į užsienį. Tačiau nagrinėjant šį reiškinių plačiuoju požiūriu darytina išvada, kad vaikas patiria atskyrimą nuo tėvų.

[007, 2010-11-11] *„Taip pat tam tikrais atvejais tėvų (ar vieno iš turimų tėvų) emigracija gali būti vaiko atskyrimo priežastimi“.*

Apibendrinant galima teigti, kad pagrindinė ir dažniausiai pasitaikanti objektyvi vaiko atskyrimo nuo tėvų priežastis - tėvų (ar vieno iš turimų tėvų) liga. Kaip teigia respondentas [001, 2010-11-08] *„Liga - labai sudėtingas dalykas...“.* LR CK 3.179 straipsnis numato, kad vaiko atskyrimo nuo tėvų pagrindas objektyvios priežastys bei tėvų ir vaikų gyvenimas skyrium. Tačiau labai dažnai pasitaiko atvejų, kad sunkiai sergantis tėvas (motina, ar vienintelis iš turimų tėvų) gyvena kartu su vaiku, nors ir dėl savo ligos negali jais pasirūpinti. Tokiais atvejais būtina, kad vaiku pasirūpintų kiti asmenys – vaiko globėjai (rūpintojai), bet tam kad, kad vaikui būtų įsteigta globa (rūpyba) turi skirtis vaiko ir tėvų (ar vieno iš tėvų, nuo kurio atskirtas vaikas) gyvenamoji vieta.

[001, 2010-11-08] *„Mano praktikoje buvo atvejis, kai motina patyrė insultą ir liko suparalyžuota. Tėvystė buvo registruota kaip vienišos motinos. Vaikams Savivaldybės administracijos direktoriaus įsakymu nustatyta laikinoji globa (rūpyba). Globėja (rūpintoja) tapo vaikų senelė iš motinos pusės. Laikinoji globa buvo pratęsinėjama iki 3 m. nors realiai gali*

trukti 1 m. Galiausiai reikėjo kreiptis į teismą su ieškiniu dėl nuolatinės (globos) rūpybos nustatymo ir vaikų atskyrimo. Kadangi motina gyveno tame pačiame name kaip ir vaikai, teismas tuo pagrindu vis atmetinėjo ieškinį dėl vaiko atskyrimo taikymo. Galiausiai senelė iš motinos pusės kreipėsi į teismą dėl dukters rūpybos ir anūkų nuolatinės globos (rūpybos) ir atskyrimo nuo motinos. Teismas patenkino ieškinį vadovaudamasis teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principais ir leido motinai gyventi kartu su vaikas“ .

Sprendžiant iš minėto atsakymo darytina išvada, kad vaiko ir tėvų gyvenimo skyrium aplinkybė taikant vaiko atskyrimą nuo tėvų yra labai svarbi. Tą patvirtina ir V. Mikelėnas (2009) teigdamas, kad nuo vaiko atskirtas tėvas ar tėvai netenka teisės gyventi kartu su vaiku ir reikalauti jį grąžinti iš kitų asmenų. Todėl iškyla klausimas, ar visuomet yra įmanoma ir būtina tenkinti gyvenimo skyrių sąlygą. Tačiau tokiais atvejais sprendimo priėmimo teisė priklauso teismui, kuris vadovaujasi konkrečiomis aplinkybėmis ir vaiko interesais.

Vaiko globos nustatymas i vykdymas. Vaiko atskyrimo nuo tėvų institutas yra neatsiejamas nuo vaiko globos (rūpybos) taikymo. Tais atvejais, kai dėl objektyvių aplinkybių (taip pat ir dėl aplinkybių, kuriose yra tėvų kaltė) tėvai (arba vienas iš turimų tėvų) negali rūpintis savo vaikais, vadovaujantis LR Konstitucija (Žin., 1992, Nr.33-1014, 1992-11-30), JT vaiko teisių konvencija (Žin., 1995, Nr. 60-1501), kitomis LR tarptautinėmis sutartimis, LR vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymu (Žin.,1996, Nr. 33-807), LR CK (Žin., 2000, Nr. 74-2262), LR socialinių paslaugų įstatymu (Žin., 2006, Nr. 17-589), Vaiko globos organizavimo nuostatais, patvirtintais Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. kovo 27 d. nutarimu Nr. 405 (Žin., 2002, Nr. 35-1275), kitais teisės aktais bei LR Vaiko laikinosios globos (rūpybos) nuostatais (Žin., 2007-06-02, Nr. 61-2360) organizuojama vaiko laikinoji globa (rūpyba). Vaiko teisių apsaugos skyriaus teikimu savivaldybės administracijos direktoriaus įsakymu per 3 darbo dienas nustatoma vaiko laikinoji globa (rūpyba) ir skiriamas vaiko globėjas. Vadovaujantis LR Išmokų vaikams įstatymu (Žin., 1994, Nr. 89-1706) vaikui, kuriam nustatyta globa (rūpyba), jo globos (rūpybos) laikotarpiu skiriama 4 MGL dydžio išmoka per mėnesį (vaiko globos (rūpybos) išmoka gali būti mokama iki 24 m., jei asmuo nenutrūkstamai mokosi dieninėje bendrojo lavinimo mokykloje ar mokosi profesinės, aukštesniosios ar aukštosios mokyklos dieniniame skyriuje ir nedirba). Nors LR įstatymuose nėra reglamentuotas laikinosios globos (rūpybos) trukmės laikas, bet vadovaujantis LR Vaiko laikinosios globos nuostatais (Žin., 2007-06-02, Nr. 61-2360) vaiko laikinosios globos peržiūra darytina praėjus 6 mėn. po laikinosios globos vaikui skyrimo. Jei situacija vaiko biologinėje šeimoje nepagerėjo, VTAS teikia pareiškimą teismui dėl vaiko nuolatinės globos (rūpybos) nustatymo ir, nesant tėvų kaltės - vaiko atskyrimo nuo tėvų (ar vieno iš turimų tėvų) instituto taikymo. Tuo tarpu esant tėvų kaltei, VTAS kreipiasi į teismą dėl nuolatinės globos ir laikino ar neterminuoto tėvystės teisių apribojimo.

Tam, kad VTAS priimtų teisingą sprendimą sprendžiant vaiko ir jo tėvų likimą, labai svarbu turėti informacijos apie tai, kokia yra situacija vaiko šeimoje. Todėl tyrimu siekta išsiaiškinti, iš kur yra gaunama informacija apie padėti šeimoje ir kokiais kriterijais remiantis priimamas sprendimas taikyti vaiko atskyrimą nuo tėvų. Respondentų atsakymai suskirstyti į kategorijas ir subkategorijas pateikti 4 lentelėje.

4 lentelė. Kriterijai, kuriais remiantis priimamas sprendimas taikyti vaiko atskyrimą nuo tėvų

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Praneša suinteresuotų įstaigų atstovai	Praneša ugdymo įstaigų darbuotojai	„Jeigu vaikas lanko mokyklą ar ikimokyklinio ugdymo įstaigą, praneša mokytojais, auklėtojais, pastebėję, kad šeimoje nutiko nelaimė“
	Praneša socialiniai darbuotojai	„Dažniausiai praneša seniūnijų socialiniai darbuotojai“ „Dažniausiai informacija yra gaunama iš seniūnijos socialinių darbuotojų“ „Likusių be tėvų globos vaikų atvejais turėtų būti akylai stebimi seniūnijų socialinių darbuotojų, mokyklų pedagogų, kadangi vaikas negali likti be globos (rūpybos)“
Praneša fiziniai asmenys	Praneša giminaičiai	„Praneša susirgusio žmogaus šeimos giminaičiai“ „Taip pat būna, kad patys giminaičiai atvyksta, papasakoja kokia yra situacija šeimoje, kad tėvai ar vienas iš turimų tėvų negali pasirūpinti vaikais dėl objektyvių priežasčių (ligos)“ „Paprastai pirmas pranešimas būna iš artimųjų giminaičių, senelių, su kuo yra vaikas“
	Praneša patys vaiko globėjai	„Dažnai patys globėjai (rūpintojai) kreipiasi į VTAS, praneša kokia yra situacija šeimoje“ „Dažniausiai kreipiesi tie žmonės, kurie yra vaiko globėjais“ „90 procentų globėjų yra vaiko giminaičiai, kurių šeimoje vaikas ir auga, ir jie kreipiasi dėl nuolatinės globos“

Tyrimo klausimas neatskleidė vieningo kriterijaus, kuriuo remiantis priimamas sprendimas taikyti vaiko atskyrimą nuo tėvų. Sprendžiant iš pateiktų kategorijų darytina išvada, kad informacija apie padėtį šeimoje yra gaunama iš fizinių asmenų, kaip antai giminaičiai ar vaiko globėjai (rūpintojai) ir iš valstybinių institucijų darbuotojų (socialinių darbuotojų, mokyklų pedagogų). Abi šios grupės žmonių atlieka pareigą, tačiau vieną profesinę, kiti asmeninę. Seniūnijų socialiniai darbuotojai savo kompetencijos ribose renka informaciją apie be tėvų globos likusius vaikus ir apie tai praneša savivaldybės VTAS. Tuo tarpu mokykla yra ta vieta, kur vaikas praleidžia didžiąją dalį dienos. Todėl mokytojai, pastebėję pasikeitimus vaiko elgesyje, išvaizdoje turėtų atitinkamai sureaguoti ir pranešdami VTAS atlikti savo profesinę pareigą.

Giminaičiai yra arčiausiai šeimos ir žino kokia yra situacija šeimoje. Tam tikrais atvejais pilnamečiai broliai (seserys) ar seneliai, jeigu tokie yra, atlikdami savo pareigą (reglamentuoja LR CK trečiosios knygos 236-237 straipsniai) išlaiko ir rūpinasi nepilnamečiais broliais, anūkais.

Apibendrinant galima teigti, kad VTAS gauna informaciją apie šeimoje susidariusią problemine situaciją, dėl kurios reikia taikyti atitinkamas vaiko apsaugos priemones iš įvairių šaltinių, tačiau dažniausiai informuoja vaiko globėjai, šeimos giminaičiai ir seniūnijų socialiniai darbuotojai. Remiantis gautais atsakymais sudarytas kitas tyrimo klausimas: „Ar/kaip vyksta nustatytos globos kontrolė?“.

Vaiko globos kontrolė ir patikrinimas. Vadovaujantis LR Vaiko laikinosios globos (rūpybos) nuostatais (Žin., 2007-06-02, Nr. 61-2360) VTAS vykdo vaiko laikinosios globos (rūpybos) priežiūrą šeimoje ir socialinės globos įstaigoje, ir kiekvieną kartą, kai aplanko globojamą (rūpinamą) vaiką, surašo Globojamo (rūpinamo) vaiko applanavimo aktą (Vaiko laikinosios globos (rūpybos) nuostatų 12 priedas). Taip pat VTAS ne vėliau kaip praėjus 6 mėnesiams nuo vaiko laikinosios globos (rūpybos) nustatymo organizuoja Vaiko globos (rūpybos) plano peržiūrą (Vaiko laikinosios globos (rūpybos) nuostatų 8 priedas), kurios metu yra vertinami vaiko ir jo tėvų poreikiai, elgsenos pokyčiai ir remiantis tuo priimamas sprendimas dėl tolimesnių veiksmų:

1. dėl vaiko globos (rūpybos): grąžinti vaiką tėvams, tęsti laikinąją globą (rūpybą), nustatyti nuolatinę globą (rūpybą), įvaikinti;
2. kreiptis į teismą dėl: vaiko atskyrimo nuo tėvų (tėvo ar motinos), laikino ar neterminuoto tėvų valdžios apribojimo;
3. dėl ugdymo (mokymosi) vietos;
4. dėl sveikatos priežiūros ir specialiųjų poreikių;
5. dėl bendravimo su tėvais;
6. dėl tėvų įsipareigojimų ir įpareigojimų;

7. dėl savivaldybės socialinio darbuotojo arba socialinės globos įstaigos specialisto veiksmų;
8. dėl vaiko globėjo (rūpintojo) veiksmų;
9. dėl kitos vaiko (rūpybos) plano peržiūros vietos ir datos.

Tyrimo dalyvių gauti atsakymai, patvirtino, kad vaiko globos (rūpybos) kontrolė vyksta. Kaip teigia informantas [003, 2010-11-08] „...*seniūnijų socialiniai darbuotojai tikrina globėją (rūpintoją) ir teikia išvadą apie globos (rūpybos) vykdymą. Jeigu paaiškėja, kad globėjas (rūpintojas) netinkamai vykdo savo pareigas gali būti nušalintas ir paskirtas kitas globėjas (rūpintojas)*“. Kita tyrimo dalyvė [001, 2010-11-08] teigia, kad „*Globėjų kontrolė ir patikrinimai vyksta vadovaujantis LR įstatymais, o tam tikrais atvejais, kai laikinoji globa steigama skubos tvarka per 3 darbo dienas, tai globėjas tikrinamas mėnesio eigoje ir tik tada priimamas galutinis sprendimas dėl globėjo pasirinkimo*“. Dauguma tyrimo dalyvių nebuvo linkę atvirai kalbėti apie globos patikrinimą, tik pareiškė, kad: „...*globos kontrolė vykdoma pagal nuostatus*“. Sprendžiant iš gautų atsakymų darytina išvada, kad vaiko globos kontrolė vyksta vadovaujantis galiojančiais įstatymais. Vaiko globėjo, kaip įstatyminio vaiko atstovo teisių įgyvendinimą ir pareigų vykdymą kontroliuoja valstybės institucijos, tokios kaip VTAS, seniūnijų socialiniai darbuotojai, o esant reikalui net policija. Nustačius, kad globėjas (rūpintojas) netinkamai įgyvendina savo teises ir pareigas vaiko atžvilgiu, atitinkamos institucijos ir pareigūnai privalo imtis adekvačių priemonių vaiko teisėms ir interesams apsaugoti.

4.2.2. Vaiko atskyrimo nuo tėvų instituto taikymas dėl tėvų emigracijos

Sparčiai didėjant emigracijos mastams į užsienio šalis tapo aktualus emigruojančių tėvų paliktų vaikų teisinio atstovavimo klausimas. Sprendžiant minėtą problemą, vadovaujantis LR Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2007 m. gegužės 28 d. įsakymu Nr. A1-145 patvirtintų Vaiko laikinosios globos (rūpybos) nuostatų IV dalimi (Žin., 2007, Nr. 61-2360) bei LR Išmokų vaikams įstatymo nuostatomis (Žin., 1994, Nr. 99-1706; 2004, Nr. 88-3208; 2006, Nr. 68-2496), nepilnamečių tėvams laikinai išvykstant iš Lietuvos Respublikos, jų vaikams turi būti nustatyta laikinoji globa (rūpyba), paskirtas globėjas (rūpintojas), t. y. vaiko įstatyminis atstovas, kuris galėtų atstovauti vaiką įvairiose institucijose, kaip pavyzdžiui ugdymo ar gydymo įstaigoje, policijoje. Be to, kitas vaiko teisinio atstovavimo svarbus momentas – yra atsakomybės už vaiką paskyrimas. Todėl tėvai, prieš išvykdam į užsienį turi kreiptis į savivaldybės VTAS skyrių ir užpildyti prašymą „Dėl vaiko laikinos globos (rūpybos) nustatymo.“

Siekiant išsiaiškinti, kaip vyksta vaiko laikinosios globos nustatymas tėvų prašymu tyrimo dalyvių VTAS specialistų buvo klausama: „**Kaip dažnai tėvai patys kreipiasi dėl laikinosios globos (rūpybos) vaikui nustatymo?**“. Kaip teigia tiriamasis [002, 2010-11-08]: „*Kartais tėvai kreipiasi patys, o kartais atsitiktinai sužinoma. Kadangi, kaip man yra žinoma, ne daug tėvų išvykdami į užsienį praneša. Dažniausiai palieka vaikus seneliams, ir tik po to seneliai arba socialiniai darbuotojai, mokytojai, giminaičiai ar net kaimynai praneša, kad vaikas yra be priežiūros*“. Su kolegos žodžiai sutinka ir tyrimo dalyvė [004, 2010-11-08], kurios žodžiais: „*VTAS dažniausiai sužino atsitiktinai, nes nėra griežtai įstatymų numatytos pareigos ar sankcijos, kad tėvai bus baudžiami, jei pvz. išvyks ir nepraneš VTAS*“.

Tyrimo dalyvės [003, 2010-11-08] ir [008, 2010-11-11] beglobių vaikų problemos išaiškėjimą sieja su kylančiomis problemomis. Kaip pažymi tyrimo dalyvė [003, 2010-11-08]: „*Taip pat dažnai apie emigrantų paliktus beglobius vaikus sužinoma, kai nutinka bėda ir reikia nedelsiant susisiekti su tėvais. Pvz. kai tėvai išvyko ir neteikia pinigų vaikų išlaikymui, tada seneliai ar kiti asmenys ateina į VTAS su klausimu „ką daryti?“, arba praneša mokyklų administracija (pvz. jei vaikas nelanko mokyklos), ar policija (jei vaikas padarė nusikaltimą, ar nukentėjo) ir pan.*“. Pasak tyrimo dalyvės [008, 2010-11-11]: „*VTAS paaiškėja vaikui nutikus bėdai, arba mokykloms pranešus (kad nemato tėvų, kad neateina, kad seneliai ateina), arba atsiranda kokie nors teisminiai dalykai, kuriuos turi tvarkyti vaiko įstatyminis atstovas, o pasirodo, kad tėvų nėra. VTAS pareiga išsiaiškinti situaciją, ar tėvai iš nežinojimo taip pasielgė, ar sąmoningai paliko vaikus. Kartais atsitinka, kad seneliai ateina ir sako, kad tėvai išvyko, jokie ryšio nepalaikome. Tada jau nustatoma ne laikinoji globa tėvų prašymu, o globa tėvams išvykus*“. Kaip pažymi V. Mikelėnas (2006), tokiais atvejais, kai tėvai išvykę į užsienį visiškai nesirūpina vaiku turi būti taikomas tėvystės teisių apribojimas. Minėtu atveju tėvų nevykdoma pareiga vaiko atžvilgiu – išlaikymo neteikimas galėtų būti teismo pripažintas kaip subjektyvi nuo tėvų kaltės priklausanti aplinkybė ir vadovaujantis LR CK trečiosios knygos 181 straipsniu gali būti taikomas laikinas ar neterminuotas tėvų valdžios apribojimas“ (Žin., 2000, Nr. 74-2262).

LR CK (Žin., 2000, Nr. 74-2262) reglamentuoja, kad mokymo, auklėjimo, sveikatos priežiūros, policijos ir kitokių institucijų darbuotojai, taip pat kiti asmenys, turintys duomenų apie nepilnamečius, likusius be tėvų globos nedelsdami privalo apie tai informuoti VTAS pagal vaiko ar savo gyvenamąją vietą. Tačiau sprendžiant iš tyrimo dalyvių [001,2010-11-08] ir [005, 2010-11-11] pateiktų atsakymų, darytina išvada, kad ne visi tėvai išvykdami į užsienį palieka savo vaikus be įstatyminio atstovo. Yra tėvų, kurie prieš išvykdami į užsienį kreipiasi į VTAS dėl vaiko laikinosios globos (rūpybos) nustatymo jų išvykimo laikotarpiu.

[001, 2010-11-08] „*Tėvai patys kreipiasi į VTAS su prašymu nustatyti laikinąją globą (rūpybą) vaikams kol jie bus išvykę. Tėvai bendrauja su vaiku, teikia išlaikymą*“.

[005, 2010-11-11] *„Taip, tėvai kreipiasi ir tokių atvejų vis daugėja. Tie kurie sąmoningai žino situaciją ir nori saugiai palikti vaikus, kad nekiltų problemų, tikrai kreipiasi“*. Analizuojant gautus atsakymus iškyla klausimas apie informacijos sklaidą. Tačiau kaip pažymi tyrimo dalyvė [003, 2010-11-08] *„Informaciją apie tai, kad tėvai prieš išvykdami į užsienį turi kreiptis į VTAS ir užpildyti atitinkamą prašymą yra tiekama seniūnijose, taip pat ugdymo įstaigose bei pačiose VTAS tarnybose“*. Kaip matome, informacijos sklaida vyksta. Tėvams belieka pasinaudoti turima informacija.

Emigracijos atveju tėvai (ar vienas iš turimų tėvų) pildydami „Prašymą dėl vaiko laikinosios globos (rūpybos) tėvų prašymu nustatymo“ turi nurodyti šalį, į kurią laikinai išvyksta, gyvenamosios vietos adresą, kontaktinius telefonus, laikotarpį kuriam išvyksta bei vaiko laikiną globėją (rūpintoją). Tuo pačiu prašymu tėvas (motina, ar vienintelis iš turimų tėvų) įsipareigoja kiekvieną mėnesį užtikrinti vaiko išlaikymą bei bendradarbiauti su vaiko laikinuoju globėju (rūpintoju). Laikinosios globos (rūpybos) terminas šiuo atveju siejamas su tėvų grįžimu iš užsienio, kurį jie nurodo „Prašyme dėl vaiko laikinosios globos (rūpybos) tėvų prašymu nustatymo. Tyrimo dalyvių buvo klausama: **„Kas vyksta, kuomet pasibaigia nustatytos globos terminas, bet tėvai dar negali perimti savo tėvų pareigų (nes negrįžo iš užsienio)?“**. Kaip teigia tyrimo dalyvė [007, 2010-11-11]: *„Jei tėvai (vienas iš turimų tėvų) mato, kad nespės grįžti pas vaikus iki „Prašyme dėl vaiko laikinosios globos (rūpybos) tėvų prašymu nustatymo“ nurodyto termino, turi pranešti VTAS ir užpildyti naują prašymą pratęsiant Vaiko laikinosios globos (rūpybos) tėvų prašymu laiką“*. Tačiau, kai teigia VTAS specialistė [006, 2010-11-11]: *„Kol kas nebuvo atvejų, kad tėvai negrįžtų nustatytu laiku. Paprastai patys tėvai ir globėjai bent jau paskambina ir praneša. Nutylėjimo nėra. Taip pat, baigiantis globai šeima yra patikrinama seniūnijos socialinio darbuotojo arba VTAS specialistų. Jei tėvai porą dienų pavėluoja grįžti iš užsienio nieko nenutinka, tėvai nebaudžiami“*. Remiantis minėtais atsakymais darytina išvada, kad svarbiausias dalykas, kurį turi padaryti tėvai – realiai įvertinti situaciją ir prisiimti atsakomybę savo vaiko atžvilgiu. Svarbiausia, kad vaikas neliktų be įstatyminio atstovo.

Todėl tyrimo dalyvių buvo klausama: **„Kuo remiantis yra padaroma išvada, kad tėvai (tėvas ar motina) grįžo iš užsienio ir vaikas neliko be įstatyminio atstovo pasibaigus laikinajai globai tėvų prašymu**. Kaip teigia tyrimo dalyvė [001, 2010-11-08]: *„Jeigu vaiko tėvai (ar vienas iš turimų tėvų) iki prašyme dėl vaiko laikinosios globos (rūpybos) tėvų prašymu nustatyto termino pabaigos nesikreipė į VTAS su prašymu pratęsti globą (rūpybą), skaitosi kad tėvai grįžo iš užsienio ir globa (rūpyba) pasibaigė“*. Sprendžiant iš gauto atsakymo darytina išvada, kad nėra patikrinimo mechanizmo ar tėvai grįžo iš užsienio. Tiesiog remiamasi tėvų atsakomybės pojūčiu vaiko atžvilgiu.

Apibendrinant galima teigti, kad įstatymuose nėra griežto reglamentavimo, kokios sankcijos būtų taikomos tėvams, kurie išvyksta į užsienį palikdami nepilnamečius vaikus be įstatyminio atstovo. Yra bendros rekomendacijos susijusios su tėvystės teisių ir pareigų vaiko atžvilgiu įgyvendinimu, kaip antai teisė ir pareiga auklėti, lavinti ir mokyti vaiką, tėvų teisė ir pareiga prižiūrėti ir ginti vaiką, įgyvendinti jo teises ir interesus, tėvų teisė ir pareiga rūpintis vaiko sveikata ir išlaikyti materialai, atstovauti vaiką pagal įstatymą ir pan. (Mikelėnas, 2009). Už teisių ir pareigų vaiko atžvilgiu neįgyvendinimą ar netinkamą įgyvendinimą tėvai atsako įstatymų nustatyta tvarka, tai yra ribojant tėvų teises. Kaip teigia V. Mikelėnas (2009), jeigu tėvai iš užsienio siunčia vaikui išlaikymą – taikomas vaiko atskyrimas nuo tėvų. Tuo tarpu, jeigu išvykę tėvai nesirūpina vaiku ir jo išlaikymu – taikomas tėvystės teisių ribojimo institutas. Tėvų išvykimas į kitą šalį ir vaiko palikimas be įstatyminio atstovo dar negali būti tėvystės teisių ribojimo priežastimi. Yra seneliai, kurie prižiūri savo anūkus, taip pat giminaičiai, kurie pagal susitarimą prižiūri vaikus. Tačiau šiuo atveju iškyla klausimas, kas atsakys, jei vaikui atsitiks nelaimė. Jeigu nėra nustatytos globos seneliams ar kitiems vaiką prižiūrintiems giminaičiams, tai ir atsakomybės sankcijos tiems žmonėms negali būti taikomos. Pagal LR CK (Žin., 2000, Nr. 74-2262) įtvirtinta nuostata, kad vaiko įstatyminiai atstovai yra tėvai arba globėjai (rūpintojai). Jei tėvai yra išvykę, globa (rūpyba) nenustatyta, vaikais rūpinasi seneliai ar giminaičiai, nutikus nelaimei turės įstatymiškai atsakyti vaiko tėvai.

4.2.3. Tėvų teisių ir pareigų įgyvendinimas vaiko atžvilgiu vaiko atskyrimo nuo tėvų instituto atvejais

Vadovaujantis LR CK (Žin., 2000, Nr. 74-2262) 3.179 straipsnio 3 dalimi „*atskyrus vaiką nuo tėvų (tėvo ar motinos), tėvai netenka teisės gyventi kartu su vaiku ir reikalauti jį grąžinti iš kitų asmenų. Kitomis teisėmis tėvai gali naudotis tiek, kiek tai įmanoma negyvenant kartu su vaiku*“. Kyla klausimas, kaip realiai tėvai gali įgyvendinti savo teises vaiko atžvilgiu, negyvendami kartu su vaiku dėl objektyvių priežasčių, kaip antai liga. Tyrimo dalyvių atsakymai sugrupuoti 5 lentelėje.

5 lentelė. Tėvų teisių ir pareigų įgyvendinimas vaiko atžvilgiu

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Teisė matytis ir bendrauti	Teisė ribojama atsižvelgiant vaiko interesus	<p>„Globėjas(rūpintojas) yra vaiko įstatyminis atstovas ir jis koreguoja vaiko susitikimus su tėvais taip, kad vaikui nebūtų padaryta žala, pvz. jei tėvas serga sunkia psichikos liga ir gali ligoninėje. Tačiau globėjas (rūpintojas) neturi vaikui drausti ir trukdyti matytis su tėvais“</p> <p>„Išlieka tik teisė bendrauti, jeigu nekenkia vaiko interesams“</p> <p>„Atskyrimo atveju pilnavertiškas tėvų dalyvavimas vaiko auklėjime neįmanomas“</p>
	Teisė neribojama	<p>„Vaiko atskyrimas nuo tėvų neturi būti tapatinamas su tėvystės teisių apribojimu, todėl tėvų ir vaikų teisė bendrauti neturi būti varžoma, nebent tėvas (motina ar vienintelis išturimų tėvų) serga sunkia psichikos liga ir gali padaryti vaikui žalą. Šiuo atveju teisė spręsti suteikiama vaiko globėjui (rūpintojui)“</p> <p>„Teisė bendrauti išlieka tiek, kiek nekenkia pačiam vaikui“</p>
Priimti sprendimus susijusius su vaiku	Sprendimus priima globėjas	<p>„Jeigu yra nustatyta globa (rūpyba), tai reiškia, kad globėjas rūpintojas) yra vaiko įstatyminis atstovas ir jis turi teisę ir kartu pareigą spręsti klausimus susijusius su globojamu (rūpinamu) vaiku“</p> <p>„Vienareikšmiškai sprendžia tik globėjai. Ir taip yra, jeigu yra atskyrimas tai jau apribojama tėvų pareiga ir teisė tiesiogiai rūpintis vaiku. Tai yra įstatyminiai vaiko atstovai“</p> <p>„Jeigu žmogus yra sergantis, tai ką jis gali spręsti. Tėvas negali prisiimti atsakomybės už vaiką“</p>

	Tėvai (tėvas ar motina) dalyvauja priimant sprendimus susijusius su vaiku	<p>„Tėvui, nuo kurio atskirtas vaikas, išlieka visos įstatyme numatytos teisės išskyrus teisę gyventi su vaiku, o tai reiškia kad tėvas pagal galimybę gali ir turi įtakoti sprendimų, susijusių su vaiku, priėmimą“</p> <p>„Visi su vaiku susiję klausimai turėtų būti sprendžiami tarpusavyje, nebent vaiko tėvas (motina ar vienintelis išsturimų tėvų) dėl savo sunkios padėties negali priimti teisingų sprendimų“</p> <p>„Pirmenybės teisę sprendžiant klausimus susijusius su vaiku turi globėjas (rūpintojas), nes tuo momentu jis yra įstatyminis vaiko atstovas. Tėvai gali ir turi kiek tai įmanoma sergant (ar dirbant užsienyje) dalyvauti vaiko auklėjime ir sprendimų priėmime, bet neturi lemiamo žodžio“</p> <p>„Visais atvejais nustatant globą (rūpybą) sprendžiamas klausimas dėl vaiko teisių ir interesų atstovavimo. Tėvų ligos ir emigracijos atveju tėvai laikinai negali ne tik rūpintis vaikais, bet ir atstovauti jų interesų ir teisių pvz.: mokyklos susirinkimuose, pas gydytoją, perkant rūbus ir pan. Tam ir yra nustatoma globa (rūpyba), kad vaikas nebūtų vienas. Aišku, tėvai turi teisę ir pareigą dalyvauti vaikų gyvenime, tačiau ne visuomet tai įmanoma negyvenant kartu su vaiku“</p>
--	---	--

Analizuojant gautus duomenis išsiskyrė 2 kategorijos apsprendžiančios tėvų teisę matytis ir bendrauti su vaiku ir tėvų teisę priimti sprendimus susijusius su vaiku. LR CK trečiosios knygos 179 straipsnis numato, kad atskyrus vaiką nuo tėvų (tėvo ar motinos), tėvai netenka teisės gyventi kartu su vaiku ir reikalauti jį grąžinti iš kitų asmenų. Kitomis teisėmis tėvai (tėvas ar motin) gali naudotis tiek, kiek tai įmanoma negyvenant kartu su vaiku (Žin.,2000, Nr. 74-2262). Tai reiškia, kad tėvų (tėvo ar motinos) teisė matytis ir bendrauti su vaiku bei teisė priimti sprendimus susijusius su vaiku yra įgyvendinama tik tada, kai nepažeidžia vaiko interesų, nedaro žalos vaikui. Iš gautų tyrimo duomenų pastebėta, kad tyrimo dalyvių nuomonės dėl tėvų teisių ir pareigų vaiko atžvilgiu įgyvendinimo vaiko atskyrimo nuo tėvų instituto atvejais išsiskyrė. Susidarė 2 požiūriai – pirmasis požiūris labiau koncentruojasi į vaiko ir tėvų bendravimo palaikymą, teigiant, kad vaiko atskyrimas nuo tėvų neturi būti tapatinamas su tėvystės teisių apribojimu, o tai reiškia, kad tėvai turi teisę palaikyti ryšį su vaiku, o globėjai turi tam sudaryti atitinkamas sąlygas.

Kalbant apie sprendimų susijusių su vaiku priėmimą, pastebėta, kad pirmenybės teisė yra teikiama vaiko globėjams:

[008, 2010-11-11] „Jeigu yra nustatyta globa (rūpyba), tai reiškia, kad globėjas (rūpintojas) yra vaiko įstatyminis atstovas ir jis turi teisę ir kartu pareigą spręsti klausimus susijusius su globojamu (rūpinamu) vaiku“.

[006, 2010-11-11] „*Vienareikšmiškai sprendžia tik globėjai. Ir taip yra, jeigu yra atskyrimas tai jau apribojama tėvų pareiga ir teisė tiesiogiai rūpintis vaiku. Tai yra įstatyminiai vaiko atstovai*“.

[009, 2010-11-11] „*Jeigu žmogus yra sergantis, tai ką jis gali spręsti. Tėvas negali prisiimti atsakomybės už vaiką*“.

[003, 2010-11-08] „*Pirmenybės teisę sprendžiant klausimus susijusius su vaiku turi globėjas (rūpintojas), nes tuo momentu jis yra įstatyminis vaiko atstovas*“.

Tačiau, kaip teigia tiriamoji [007, 2010-11-011] „... *tėvas pagal galimybę gali ir turi įtakoti sprendimų, susijusių su vaiku, priėmimą*“ ir „... *visi su vaiku susiję klausimai turėtų būti sprendžiami tarpusavyje, nebent vaiko tėvas (motina ar vienintelis išturimų tėvų) dėl savo sunkios padėties negali priimti teisingų sprendimų*“.

Sprendžiant iš gautų atsakymų darytina išvada, kad nėra vieningos nuomonės, kaip turi būti įgyvendinamos tėvų, nuo kurių atskirtas vaikas, teisės ir pareigos (teisė matytis ir bendrauti su vaiku, teisė priimti sprendimus susijusius su vaiku), tačiau visais atvejais vaiko ir tėvų ryšis turi būti palaikomas ir skatinamas. Todėl sekantis klausimas buvo apie tai, **kokį vaidmenį vaiko ir tėvų ryšio palaikyme vaidina VTAS specialistai.**

Prieš pradėdant analizuoti VTAS vaidmenį vaiko ir tėvų ryšių palaikyme svarbu paminėti, kad tėvai turi teisę bendrauti su vaikais ir tas ryšys turi būti skatinamas, jei neprieštarauja vaiko interesams, nedaro žalos vaikui. VTAS tokiais atvejais, kaip pažymi tiriamoji [003, 2010-11-08] „... *atlieka tik rekomendacinio ir skatinamojo pobūdžio funkcijas*“, kas reiškia, kad VTAS negali priversti globėjų atsižvelgti į tėvų (tėvo ar motinos) atskirtų nuo vaiko nuomonę, tačiau gali teikti motyvacinio, skatinamojo pobūdžio informaciją. Taip pat pareiškė ir tiriamosios:

[009 2010-11-11] „*Teikiame rekomendacijas*“.

[007, 2010-11-11] „*Mes galime rekomenduoti, bet viskas priklauso nuo tėvų sveikatos būklės*“.

Kaip pažymi tiriamoji [001, 2010-11-08] „*Normaliose šeimose sveikas globėjas (rūpintojas) protingai palaiko ryšį su globotinio tėvais. Vaiko globa, kuri nustatoma dėl tėvų ligos ar emigracijos atvejais nėra tapatinama su tėvystės teisų ribojimu, todėl globėjai (rūpintojai) neturi pagrindo varžyti vaiko ir tėvų ryšio*“. Tyrimo dalyvė [005, 2010-11-11] vaiko ir tėvų ryšio palaikymą priskiria vaiko globėjų (rūpintojų) pareigai, priklausančiai nuo tėvų sveikatos būklės: „*Tai yra ir globėjų ir tėvų pareiga. VTAS tiesiogiai neįtakoja. Tas bendravimas priklauso dažniausiai nuo tėvų sveikatos būklės*“.

Apibendrinant teigtina, kad vaiko ir tėvų ryšio palaikymas yra principinis dalykas, priklausantis nuo daugelio aplinkybių: tėvų sveikatos būklės, globėjų asmeninių savybių, vaiko

poreikių ir interesų. Tėvams sergant psichikos liga, vaiko bendravimas su jais galėtų būti ribojamas, jei toks bendravimas darytų neigiamą ar net žalojantį poveikį vaikui, pavyzdžiui vaikas išsigando ir pradėjo šlapintis į lovą, tėvai (tėvas ar motina) nesuprasdami sužeidė vaiką ir pan. Tačiau tais atvejais, kai tėvai yra užsienyje, vaiko ir tėvų bendravimas neturėtų būti ribojamas, tačiau atvirkščiai - skatinamas. Tais atvejais, kai vaiko ir tėvų (tėvo ar motinos) bendravimas ribojamas neteisėtai, tėvai turi teisę kreiptis į teismą dėl bendravimo nustatymo (Mikelėnas, 2009).

4.2.4. Vaiko atskyrimo nuo tėvų instituto poveikis vaikui ir jo neigiamų pasekmių sprendimo būdai

Vaiko atskyrimo nuo tėvų instituto taikymas pasireiškia ne vien vaiko atstovų pagal įstatymą pasikeitimu, tačiau daugeliui vaikų sukelia ilgalaikį ar trumpalaikį stresą ar net emocinių sutrikimų, pasireiškiančių socialinio elgesio sutrikimu. Tokiems vaikams padažnėja psichinės sveikatos problemos, jie dažniau nei kiti jų vienmečiai išgyvena depresiją, vienišumą bei yra linkę prasčiau save vertinti (Butvilas, Terepaitė, 2008). Taip pat, kaip pastebi G. Urbonienė (2006), ilgesnis išskyrimas su vienu ar abiem tėvais vaikui gali sukelti stresą, baimę būti vienam. Daugelis vaikų jaučiais vieniši, nepastebėti, užsisklendę savyje, širdyse pripažįsta esą palikti, išduoti., nors turi globėją ir yra materialiai aprūpinti.

Siekiant išsiaiškinti, su kokiomis problemomis dažniausiai susiduria vaikai, patyrę atskyrimą nuo tėvų, tyrimo dalyviams VTAS specialistams užduotas klausimas: „*Su kokiomis problemomis susiduria vaikas, kuriam nustatyta globa (rūpyba) dėl atskyrimo nuo tėvų instituto?*“ (žiūrėti 7 lentelėje).

6 lentelė. Vaiko atskyrimo nuo tėvų instituto sukeltos problemos vaikui

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Psichologinės problemos	Emocinės	„Pasitaiko atvejų, kad tiek vaikai, kuriems nustatyta globa (rūpyba) dėl atskyrimo nuo tėvų instituto, tiek globėjai, patiria emocinių sunkumų, tampa nervingi“ „...vaikas gali turėti rimtų psichologinių problemų“
	Asmenybės	„Visų pirma vaikas tampa silpnas psichologiškai, nes praranda tapatumo jausmą“
Pedagoginės problemos	Mokyklos nelankymas	„...praradęs tėvų kontrolę vaikas pradeda praleidinėti pamokas, bėgti iš pamokų“

	Mokymosi motyvacija	„Vaiko atskyrimas labai didelę įtaką daro vaikų mokymosi motyvacijai“ „Labai dažnai vaikas pradeda silpniau mokytis“
Socialinės problemos	Amžiaus tarpsnių	„Problemos yra bendros: kai yra paauglystė, vaikaičių ir senelių nemažas amžiaus skirtumas ir dėl to atsirandantys nesutarimai, nesugebėjimas auklėti ir prižiūrėti, nes seneliai labiau linkę vaikaičius lepinti ir mylėti“
	Elgesio	„Problemų yra įvairių ir kiekvienas atvejis individualus. Bet labiausiai pasitaikanti – vaiko probleminis elgesys“ „...vaiko uždarumas ir elgesio problemos, nes vaikas praranda kontrolę ir pareigos jausmą, kurią kurį skiepijo tėvai“ „vaikas gali susidėti su netinkamais draugais“

Gauti respondentų atsakymai sąlyginai pasiskirsto į 3 kategorijas: psichologinės, pedagoginės ir socialinės problemos.

Dažniausiai vaiko atskyrimas nuo tėvų sukelia psichologinių problemų tiek vaikui, tiek jo globėjams ir tėvams. Kadangi vaiko atskyrimo nuo tėvų instituto pagrindas yra objektyvios aplinkybės, kuriose nėra tėvų kaltės, todėl pats atskyrimo taikymas sukelia nemalonių jausmų, dažnai tapatinamų su artimų žmonių praradimu. Vaikas, patyręs atskyrimą nuo tėvų gali patirti psichologinių problemų, pasireiškiančių nervine įtampa, psichologiniu nestabilumu ar net tapatumo jausmo praradimu.

Taip pat neapsieinama be pedagoginių problemų. Tiriamosios [004, 2010-11-08] teigimu, „...praradęs tėvų kontrolę vaikas pradeda praleidinėti pamokas, bėgti iš pamokų“, o tai reiškia, kad vaiko atskyrimas nuo tėvų daro įtaką mokymosi motyvacijos ir pažangumo susilpnėjimui. Be to, tėvų kontrolės praradimas reiškia, kad vaikas nesileidžia kontroliuojamas globėjų (rūpintojų), atmeta jų autoritetą.

Pasireiškiančias socialines problemas dažniausiai sąlygoja vaiko amžiaus tarpsnis, kaip pavyzdžiui paauglystė, kurios metu vaikas atmeta suaugusiųjų autoritetą ir pasiduoda draugų įtakai. Tačiau negalima teigti, kad vien vaikai patyrę atskyrimą nuo tėvų išgyvena išvardytas problemas. Visos problemos yra labai individualios ir pasitaiko ne visose šeimose, tačiau jei kyla problemų, jos turi būti nedelsiant sprendžiamos.

Teikiama pagalba. Pasak G. Raslavičienės ir A. Zaborskio (2002), vaikas išgyvendamas psichosocialinį stresą, nerimą dėl atskyrimo nuo mylimo žmogaus, protestuoja ir tikisi pagalbos. Todėl greičiausią pagalbą gali suteikti pats vaiko globėjas. Kaip teigia G.

Urbonienė (2006), vaiko reagavimo į atsiskyrimą nuo tėvų lygis priklauso ir nuo jį globoti likusio žmogaus elgesio ir supratingumo. Jei globėjas supranta vaiko emocijų priežastis, su juo daug bendrauja ir sukuria tinkamą atmosferą, šis daug lengviau ir trumpiau pergyvena atskyrimą. Tyrimo metu VTAS specialistų buvo klausama, kas/kokios institucijos padeda globėjams spręsti dėl globotinių iškylančias problemas (8 lentelė) ir kokia pagalba yra teikiama (9 lentelė).

7 lentelė. Institucijos/specialistai teikiantys pagalbą globėjams

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Regioninis lygmuo	Savivaldybės teikiama pagalba	<p>„Šiuo metu savivaldybėse veikia švietimo, sveikatos priežiūros, socialinės paramos ir paslaugų sistemos. Čia globėjai gali kreiptis pagalbos”</p> <p>„Globėjų šeima, turinti ekonominių sunkumų, socialinės paramos gali kreiptis į savo savivaldybės Socialinės paramos skyrių, kurie rūpinasi ne tik išmokų šeimai skyrimu, bet gali nukreipti vaiką į dienos centrą ar suteikti kitos reikalingos informacijos“</p>
	Kitų organizacijų teikiama pagalba	<p>„Padedant spęsti problemas Lietuvoje veikia platus spektras įstaigų: „Vaikų namas“, „psichikos sveikatos centras“, Paauglių psichologinės paramos centras“, „Vaiko raidos centras“, „paramos vaikams centras“ ir kiti. VTAS šiuo atveju yra tarpininkaujanti institucija ir pagalbą sprendžiant problemas pateikia savo kompetencijų ribose“</p> <p>“Psichologinę, socialinę ir teisinę pagalbą teikia Paramos vaikams centras. Šiame cente orientuojamasi į prievartą patyrusius vaikus ir siekiama padėti jiems įveikti traumuojančios patirties padarinius“</p> <p>„Įvairiapusę (psichologinę, socialinę, medicininę) pagalbą vaikams ir jų globėjams, tėvams teikia Vaiko raidos centras“</p> <p>„...teikia Saugaus vaiko centre“</p> <p>„Jaunimo psichologinės paramos centras...“</p>

Bendruomeninis lygmuo	Bendruomeninės organizacijos	„Pagrindinės institucijos teikiančios pagalbą: seniūnija, mokykla, bažnyčia, vaiko teisių apsaugos tarnybos, policijos nuovados, privačių institucijų, nevyriausybinių organizacijų atstovai“ „...gali kreiptis į seniūnijų socialinius darbuotojus, mokyklų socialinius pedagogus ir kitus specialistus...“
-----------------------	------------------------------	---

Kalbant apie pagalbą teikiančias institucijas tyrimas atskleidė, kad pagalba yra teikiama dviem lygmenimis – regioniniu ir bendruomeniniu. Regioninių lygmeniu pagalbą, sprendžiant problemas kylančias dėl vaiko atskyrimo nuo tėvų instituto, globėjams teikia savivaldybėse veikiančios Socialinės paramos centrai, taip pat Paramos vaikams centras, Vaiko raidos centras, Saugaus vaiko centras, Jaunimo psichologinės paramos centras ir kiti.

Tuo tarpu pagrindinės institucijos veikiančios bendruomeniniu lygmeniu ir teikiančios pagalbą globėjams yra seniūnija, mokykla, bažnyčia, vaiko teisių apsaugos tarnyba, policijos nuovada.

Kaip pažymi tiriamoji [003, 2010-11-08] „*Jeigu yra kokios problemos, tai jas sprendžia dažniausiai patys globėjai (rūpintojai), kadangi jie yra įstatyminiai atstovai. VTAS gali rekomenduoti kur kreiptis dėl pagalbos vaikui, patikrinti ar įvykdė reikalavimus, bet už vaiką atsako globėjai (rūpintojai). Jei globėjai (rūpintojai) nevykdo arba blogai vykdo savo pareigas gali būti nušalinti*“. Tai reiškia, kad visos problemos yra asmeniškios ir pirmiausia turi būti sprendžiamos šeimos rate. Jei nepavyksta problemos išspręsti šeimoje, globėjai gali kreiptis pagalbos. Tačiau jeigu globėjas ar rūpintojas netinkamai atlieka pareigas, neužtikrina globotinio ar rūpintinio teisių ir interesų apsaugos, naudojasi savo teisėmis savanaudiškais tikslais, gali būti teismo nutartimi nušalintas nuo globėjo ar rūpintojo pareigų (Žin., 2000, Nr. 74-2262). Apibendrinant institucijas teikiančias pagalbą vaiko globėjams ir pačiam vaikui teigtina, kad institucijų pasirinkimą lemia reikalingos pagalbos vaikui pobūdis ir institucijų teikiamų paslaugų pasiūla.

8 lentelė. Teikiama pagalba sprendžiant atskyrimo nuo tėvų instituto sukeltas problemas

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
------------	---------------	--------------------------

Pagalba vaikui	Edukacinė	„Dėl socialinės pedagoginės pagalbos globėjai pirmiausiai turėtų kreiptis į ugdymo įstaigą, kurią lanko jų vaikas. Ugdymo įstaigose jau dirba socialiniai pedagogai, kiti pagalbos vaikui specialistai, kurie gali globėjus konsultuoti šiais klausimais arba suteikti informaciją, kur vaikas ir jo globėjai gali gauti reikalingą pagalbą“.
	Psichologinė	“Psichologinę, socialinę ir teisinę pagalbą teikia Paramos vaikams centras. Šiame centre orientuojamasi į prievartą patyrusius vaikus ir siekiama padėti jiems įveikti traumuojančios patirties padarinius“ „Mokymosi, elgesio, bendravimo, emocijų problemų klausimais vaikai ir paaugliai konsultuojami Saugaus vaiko centre“.
Pagalba globėjams ir vaikui	Savipagalbos grupės	„Daugeliu atvejų globėjams galėtų padėti specialistų organizuojamos savipagalbos grupės, seminarai“.
	Informavimas, konsultavimas	„Ištikus įvairiems sunkumams suaugusiesiems bei vaikams teikiama individuali ir grupinė pagalba, konsultacijos“ „Įvairiapusę (psichologinę, socialinę, medicininę) pagalbą vaikams ir jų globėjams teikia Vaiko raidos centras“.
	Tarpininkavimas	„Jaunimo psichologinės paramos centras gali suteikti informacijos apie socialinės, psichologinės pagalbos galimybes, taip pat tarpininkauja, susisiekiant su reikiamais specialistais ar įstaigomis“.

Gauti atsakymai pasiskirsto į 2 kategorijas, t.y. pagalba vaikui, kaip individui ir pagalba vaikui ir globėjams, kaip sistemai. Sprendžiant problemas vaikui gali būti teikiama įvairialypė pagalba, apimanti tiek edukacinę, tiek psichologinę sferas. Edukacinė pagalba vaikui yra teikiama ugdymo įstaigoje, apima mokymą, auklėjimą, ugdymą, lavinimą, švietimą. Paslaugas teikia socialiniai pedagogai, kurių etatus mokyklose pradėta steigti nuo 2001 metų (Žin., 2001, Nr. 36-1220). Taip pat mokyklose su vaikais, turinčiais įvairių problemų pagal savo kompetenciją dirba atitinkami specialistai – socialinis darbuotojas, psichologas, galų gale klasės auklėtojas. Socialiniai pedagogai dirba su vaikais, jų šeimomis, vykdo ir koordinuoja prevencinę (ypač neformaliąją) mokyklos veiklą, telkia bendrai veiklai kitus socialinius partnerius.

Psichologinė pagalba vaikui, gali būti teikiama ne vien ugdymo ar gydymo įstaigoje, tačiau taip pat, kai pažymi tyriamoji [004, 2010-11-08] „... *psichologinę, socialinę ir teisinę*

pagalbą teikia Paramos vaikams centras. Šiame cente orientuojamasi į prievartą patyrusius vaikus ir siekiama padėti jiems įveikti traumuojančios patirties padarinius“., taip pat ir kitose centruose, kaip antai Saugaus vaiko centras, Vaiko raidos centras, Jaunimo psichologinės paramos centras ir kt.

Teikiant pagalbą vaikui svarbu dirbti su jo aplinka, tai yra globėjais (rūpintojais). Ištikus įvairiems sunkumams suaugusiesiems bei vaikams teikiama individuali ir grupinė pagalba, konsultacijos, o tam tikrais atvejais, kaip pažymi tyrimo dalyvė [001, 2010-11-08] „*globėjams galėtų padėti specialistų organizuojamos savipagalbos grupės, seminarai*“.

Apibendrinant teigtina, kad tiek psichologinių, tiek pedagoginių ar socialinių problemų kyla įvairiose šeimose, nepriklausomai ar vaikas patyrė atskyrimą nuo tėvų ar ne. Kaip ir daugumoje šeimų, problemos dažniausiai sprendžiamos tarp globotinių ir globėjų tarpusavyje. Taip pat, priklausomai nuo problemos pobūdžio, pagalbą teikia seniūnijų socialiniai darbuotojai, mokyklų socialiniai pedagogai, psichologai. Tik esant labai didelėms problemoms, kai patys globėjai nepajėgūs susitvarkyti, kreipiamasi į VTAS. Tačiau VTAS gali teikti tik rekomendacinio pobūdžio pagalbą arba pasiūlyti kreiptis į atitinkamas institucijas ir centrus.

4.2.5. VTAS specialistų patirtys ir išgyvenimai taikant vaiko atskyrimą nuo tėvų

Vaiko atskyrimo nuo tėvų instituto taikymo pagrindas yra objektyvi priežastis, dėl kurios vaiko tėvai (tėvas ar motina) negyvena kartu su vaiku. Tačiau tyrimas atskleidė, kad pasitaiko tokių atvejų, kai tėvai (tėvas ar motina) gyvena toje pačioje patalpoje, kaip ir vaikas, bet dėl objektyvių priežasčių (pvz. yra suparalyžiuoti), negali pasirūpinti vaiku, o netgi atvirkščiai patys reikalauja rūpesčio ir pagalbos.

[002, 2010-11-08] „*Pas mane yra pakankamai nedaug bylų dėl vaikų atskyrimo nuo tėvų*“ „*CK 3.179 str. numato, kad galima taikyti atskyrimą, jeigu tėvai dėl objektyvių priežasčių (ligos) negyvena kartu su vaiku. Bet yra ir tokių situacijų, kad tėvai ar vienas iš turimų tėvų yra ligos prikaustytas prie lovos žmogus, bet gyvena su vaiku, nors ir dėl ligos negali juo pasirūpinti. Pvz. gulintys, nevaikštantys žmonės. Praktikoje pasitaikė atveju, kad teismas atmetė pareiškimą dėl vaiko atskyrimo nuo tėvų tuo pagrindu, kad motina su vaiku gyvena vienoje patalpoje, nors ir serga sunkia nepagydoma liga, negali pati pasirūpinti vaiku, nes jai pačiai reikia nuolatinės priežiūros ir pagalbos*“.

[001, 2010-11-08] „*Taikyti vaiko atskyrimą nuo tėvų (ar vieno iš turimų tėvų) yra labai sudėtinga. CK 3.179 straipsnis numato, kad vaiko atskyrimo nuo tėvų pagrindas objektyvios priežastys bei tėvų ir vaikų gyvenimas skyrium. Interpretuojant šį straipsnį objektyviomis*

priežastimis galėtų būti tėvų (ar vieno iš turimų tėvų) sunki psichikos liga ar kita liga, dėl kurios jis visą laiką turėtų gulėti ligoninėje. O ką daryti, kai tėvai (ar vienas iš turimų tėvų) negali pasirūpinti vaikais, nes serga neužkrečiama sunkia liga, dėl kurios negali pasirūpinti net patys savimi, ar yra suparalyžiuoti ir gyvena kartu su vaikas. Šiuo atveju vaiko atskyrimo nuo tėvų instituto negalima taikyti, nes neatitinka reikalavimo – gyvenimo skyrium“.

[005, 2010-11-11] *„Atskyrimą taikyti yra labai sunku ir viena didžiausių problemų, kad turi gyventi skyrium. O iš esmės, kai yra tėvų liga, jais irgi turi kažkas rūpintis. Paprastai jeigu seneliai rūpinasi anūkais, tai jie ir savo vaikais rūpinasi. Tai čia ir yra esminis kablys įstatyminėje bazėje, kad turi gyventi atskirai. O realiai gyvenime yra taip, kad gyvena kartu“.*

Čia susiduria vaiko ir sergančio žmogaus teisės ir interesai. Vaiko teisė ir interesas yra turėti pilnavertį atstovą, tuo tarpu sergantys tėvai irgi turi teises ir poreikius, kaip antai auklėti ir lavinti vaiką, bendrauti su juo. Taip pat svarbus ir vaiko globos (rūpybos) klausimas, nes, nors šalia yra vaiko tėvai (ar vienintelis iš turimų tėvų), jie vaiko interesų negali atstovauti, nes jiems patiem reikalinga rūpyba ir slauga. Todėl šiuo atveju sprendimo priėmimo teisė ir pareiga lieka teismui. Kaip teigia tyrimo dalyvė [003, 2010-11-08], *„Teismas, priimdamas sprendimą dėl nuolatinės globos ir vaiko atskyrimo nuo tėvų instituto taikymo vadovaujasi teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principais ir priima nutarimą visapusiškai išnagrinėjęs atvejį“*, tai reiškia, kad teismas atsižvelgia į visas bylos aplinkybes ir sprendimą priima vadovaujantis geriausių vaiko interesų principu. Kaip pažymi tyrimo dalyvė [008, 2010-11-08] *„Teismas, nagrinėdamas ieškinius dėl vaiko atskyrimo nuo tėvų, vadovaudamasis teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principais, nustatė vaiko atskyrimą nuo tėvų ir nuolatinę globą (rūpybą) leisdamas tėvams (ar vieninteliam iš turimų tėvų) toliau gyventi kartu su vaikais“.*

Tačiau ne visų tyrimo dalyvių VTAS specialistų išgyvenimai susiję su vaiko atskyrimo nuo tėvų taikymu yra neigiami. Sprendžiant iš gautų atsakymų darytina išvada, kad išgyvenimų pozityvumą lemia vaiko atskyrimo nuo tėvų taikymo aplinkybė. Jei atskyrimas taikomas dėl objektyvios priežasties ir tėvams gyvenant skyrium nuo vaiko (pvz. gulint stacionarioje gydymo įstaigoje, būnant užsienyje, ar vaikui steigiant institucinę globą) vaiko atskyrimo nuo tėvų instituto taikymas nesukelia neigiamų emocijų.

[004, 2010-11-08] *„Patirties dar neturiu. Šiuo metu turiu pirmą atvejį, kuomet kreipiamasi dėl vaiko laikinosios globos (rūpybos) tėvų ligos atveju. Išgyvenimai prieštaringi, bet visuomet stengiuosi vadovautis vaiko geriausiai interesais“.*

[009, 2010-11-11] *„Mano praktikoje dar nebuvo, kad tėvai nuo kurių atskirtas vaikas gyventų toje pačioje vietoje. Ir tai manyčiau geroji patirtis, nes nekilo problemų nūstant vaiko atskyrimą. Mano praktikoje taip buvo, kad po atskyrimo vaikams nustatyta nuolatinė globa institucijoje“.*

[007, 2010-11-11] „Kai kuriose šeimose tas reikalas yra sprendžiamas šeimos rate. Jie laiko pareiga rūpintis vaikų vaikais. Čia ekonominė situacija verčia kreiptis globos. Taip pat yra ir su emigracija. Kai kuriose šeimose būna taip, kad tėvai nenori kad būtų kišamasi į jų reikalus, jie paliko vaikus seneliams, siunčia pinigų jų išlaikymui, ir nemato tame problemos“.

[008, 2010-11-11] „Bylos dėl atskyrimo yra gana retos. Tačiau praktikoje pasitaikė atvejis, kad vaikas buvo atskirtas nuo motinos apie 10 metų, bet motinos sveikatos būklei žymiai pagerėjus globa buvo panaikinta“. Minėtas atvejis galėtų būti gera patirtimi taikant vaiko atskyrimą nuo tėvų.

Apibendrinant galima pasakyti, kad vaiko atskyrimo nuo tėvų instituto taikymas yra iki galo nereguliuojamas klausimas. Kyla problemų taikant atskyrimą, nes ne visuomet atitinka vaiko ir tėvų gyvenimo skyrium aplinkybė. VTAS specialistų patirtys ir išgyvenimai taikant vaiko atskyrimą nuo tėvų yra dvejopi - išryškėję geroji patirtis, kuomet nesusiduriama su problemomis ir blogoji, kuomet reikia rinktis tarp vaiko interesų ir sergančio žmogaus interesų. Taikant vaiko atskyrimą nuo tėvų (tėvo ar motinos) kuomet tėvai (tėvas ar motina) guli ligoninėje, problemų nekyla, nes vaikas gyvena atskirai nuo tėvų. Tuo tarpu, kai reikia spręsti vaiko atstovavimo klausimą, kuomet sergantys tėvai (tėvas ar motina) gyvena kartu su vaiku, kyla sunkumų, kuriuos gali išspręsti tik teismas.

IŠVADOS

1. Apibendrinus mokslinę literatūrą ir teisės aktus paaiškėjo, kad šeima yra pati svarbiausia kiekvieno mūsų gyvenime. Ji veikia savo narius, daro jiems įtaką, lygiai taip pat įtakodama visuomenę. Kiekvienas vaikas turi įstatymų jam numatytą teisę gyventi kartu su tėvais, būti auklėjamam ir aprūpinamam savo tėvų šeimoje. Tačiau ne visuomet tėvai dėl įvairių priežasčių gali įgyvendinti savo teises ir pareigas vaikui. Priklausomai nuo priežasties, dėl kurios tėvai nevykdo savo pareigų vaiko atžvilgiu, taikomas atitinkamas tėvystės teisių ribojimo būdas.

2. Tais atvejais, kai tėvai negali įgyvendinti savo teisių ir pareigų vaiko atžvilgiu dėl objektyvių aplinkybių, kaip antai liga ar ilgalaikis išvykimas – taikomas vaiko atskyrimo nuo tėvų institutas. Tėvų veiksmuose esant kaltei – taikomas tėvystės teisių ribojimas. Nors nuo vaiko atskirtiems tėvams (tėvui ar motinai) išsaugomos visos teisės ir pareigos, tačiau jie praranda teisę gyventi ir reikalauti gražinti vaiką iš kitų asmenų. Taip pat, tam tikrais atvejais, jei pavyzdžiui tėvų elgesys dėl ligos gali padaryti vaikui žalą, gali būti ribojamas tėvų ir vaiko bendravimas.

3. Vaiko atskyrimo nuo tėvų instituto taikymas labiausiai paveikia vaiką, kuris jaučiasi lyg prarastų patį svarbiausią dalyką – tėvus. Vaikas išgyvena daugelį jausmų: neigimą, ilgesį, pyktį, depresiją, kalbę, nerimą, kurie daro neigiamą poveikį vaiko socializacijai. Todėl labai svarbu laiku vaikui ir jį globojančiai šeimai ar institucijai suteikti pagalbą.

4. Atliktas tyrimas atskleidė, kad taikant vaiko atskirimą nuo tėvų instituto susiduriama su įstatyminio reglamentavimo ribotumu. Praktikoje pasitaiko atvejų, kai sergantys tėvai gyvena kartu su vaiku (pvz. paralyžiaus atveju), tačiau dėl savo sveikatos būklės negali atstovauti vaiko teisių ir interesų. Nors tokiais atvejais irgi reikėtų taikyti vaiko atskyrimo nuo tėvų institutą, tačiau neatitinka sąlyga – tėvų gyvenimas skyrium nuo vaiko. Todėl darytina išvada, kad atskyrimo nuo tėvų instituto taikymas įmanomas tik tais atvejais, kai tėvai (tėvas ar motina) serga sunkia psichikos liga, dėl kurios yra priversti gydytis ligoninėje, ar yra išvykę į kitą šalį. Taip pat atliktu tyrimu atskleista, kad taikant vaiko atskyrimo nuo tėvų institutą iškylą tėvystės teisių įgyvendinimo problema: nors tėvams išlieka visos teisės ir pareigos vaiko atžvilgiu, bet negyvenant kartu su vaiku jos negali būti pilnavertiškai įgyvendinamos.

REKOMENDACIJOS

Įstatymų rengėjams

1. LR CK trečiosios knygos 179 straipsnis numato, kad „*vaiko atskyrimo nuo tėvų institutas taikomas dėl susiklosčiusių objektyvių aplinkybių, kuriomis yra liga ir pan.*“. Pateiktas apibrėžimas yra labai ribotas ir neaiškus, todėl turėtų būti tiksliai apibrėžta, kada ir kokias atvejais gali būti taikomas vaiko atskyrimas nuo tėvų.
2. LR CK trečiosios knygos 179 straipsnis numato, kad vaiko atskyrimo nuo tėvų (tėvo ar motinos) instituto taikymo aplinkybė – tėvų ir vaiko gyvenimas skyrium, tačiau gyvenimo skyrium sąlyga yra reikšminga tik tuomet, kai tėvai (tėvas at motina) yra sunkūs psichikos ligoniai ir gyvendami du vaiku galėtų jam padaryti žalą. Turėtų būti numatytos tam tikros išimtys, kad gyvenimo skyrium aplinkybė nebūtų pagrindinis veiksnys taikant vaiko atskyrimą nuo tėvų (tėvo ar motinos).
3. Tais atvejais, kai tėvai dėl ligos ar išvykimo negali pasirūpinti vaiku trumpą laiką (iki 1 mėn.) ir nėra kito asmens, kuris pasirūpintų vaiku, vėlgi iškyla vaiko teisinio atstovavimo klausimas, kuris nėra reglamentuotas įstatymuose. Turėtų būti apibrėžta, nuo kokio amžiaus ir kuriam laikui vaikas galėtų būti paliktas vienas be įstatyminio atstovo. Taip pat turėtų būti numatytas tėvų išvykimo laikotarpis, kuriam nereikėtų steigti vaikui globos (rūpybos).

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Norminė literatūra

1. Europos konvencija dėl nesantuokinių vaikų teisinio statuso // Valstybės žinios, 1997-06-27, Nr. 60-1404.
2. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija // Valstybės žinios, 1995-05-16, Nr. 40-987.
3. Lietuvos Respublikos Civilinis kodeksas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262.
4. Lietuvos Respublikos Konstitucija. Lietuvos piliečių priimta 1992 m. spalio 25 d. Referendume // Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014, 1992-11-30.
5. Lietuvos Respublikos Išmokų vaikams įstatymas // Valstybės žinios, 1994, Nr. 89-1706.
6. Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2007 m. gegužės 28 d. įsakymas Nr. A1-145 „Dėl Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2002 m. balandžio 18 d. įsakymo Nr. 56 „Dėl vaiko laikinosios globos (rūpybos) nuostatų patvirtinimo“ pakeitimo“, IV skirsniu „Vaiko laikinosios globos (rūpybos) tėvų prašymu nustatymas“ // Valstybės žinios, 2007, Nr. 61-2360.
7. Lietuvos Respublikos Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymas // Valstybės žinios., 2007, Nr. 80-3214.
8. Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas // Valstybės žinios, 1996, Nr. 33-807.
9. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. kovo 27 d. Nr. 405 nutarimas “Dėl vaiko globos organizavimo nuostatų patvirtinimo” // Valstybės žinios, 2002, Nr. 35-1275.
10. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. vasario 23 d. nutarimas Nr. 209 „Dėl vaikų ir jaunimo socializacijos programos patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2004, Nr. 30-995.
11. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2009 m. gruodžio 2 d. nutarimas Nr. 1593 “Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. gruodžio 17 d. nutarimo Nr. 1983 “Dėl bendrųjų Vaiko teisių apsaugos tarnybų nuostatų patvirtinimo“ pakeitimo“ // Valstybės žinios, 2009, Nr. 145.
12. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. balandžio 24 d. nutarimas Nr. 471 “Dėl socialinių pedagogų etatų steigimo švietimo įstaigose 2001-2005 metų programos patvirtinimo” // valstybės žinios, 2001, Nr. 36-1220.
13. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 77-3288.
14. Vaiko Teisių Konvencija priimta Jungtinių Tautų Generalinėje Asamblėjoje 1989 m. lapkričio 20 d. Jungtinių // Valstybės žinios, 1995, Nr. 60-1501.
15. Valstybine šeimos politikos koncepcija patvirtinta 2008 m. birželio 3 d. LR Seimo nutarimu nr. X-1569 // Valstybės žinios, 2008-06-17, Nr. 69-2624.

Kita literatūra

16. Aramavičiūtė V. Auklėjimas ir dvasinė asmenybės branda. Vilnius: Gimtasis žodis, 2005.
17. Aramavičiūtė V. Vaikas ir šeima. Kaunas: Šviesa, 1978.
18. Bajoriūnas Z. Familistikos pagrindai. Vilnius: VPU, 1994
19. Biddulph S. Raising boys. Sydney. Australia: Finch, 1997.
20. Bitinas B., Rupšienė V., Žydžiūnaitė V. Kokybinių tyrimų metodologija: Vadovėlis vadybos ir administravimo studentams. Klaipėda: S. Jokužio leidykla-spaustuvė, 2008.
21. Butvilas T. Netektį patyrusių pradinių klasių mokinių emociniai išgyvenimai // Kultūra-Ugdymas-Visuomenė. Mokslo darbai. Nr. 1. 2005, P. 87-91.
22. Butvilas T. Šeimoje netektį patyrusių vaikų socializacija. Vilnius: MRU, 2008.
23. Butvilas T., Terepaitė J. Tėvų emigraciją patyrusių vaikų asmenybiniai bruožai ir jų emocinį ugdymą sąlygojantys socialiniai mitai // Jaunųjų mokslininkų darbai. Nr. 1 (17). 2008, P. 70-74.
24. Dyregov A. Grief in Children: A handbook for adults. London: Jessica Kingley, 1991.
25. Goldman L. Helping the Grieving Child in School. Phi Delta Kappa Fastbacks., No.460, 2000, P. 8-17.
26. Grinevičiūtė K. Piktnaudžiavimo tėvų, globėjų (rūpintojų) arba kitų teisėtų vaiko atstovų teisėmis ar pareigomis subjekto samprata // Socialiniai mokslai. 2009, Nr. 4(4), P. 215-230.
27. Gumuliauskienė A., Butvilas T., Butvilienė J. Tėvų emigraciją patyrusių vaikų globos ir socialinės gerovės užtikrinimas: ekspertų požiūris // Socialiniai mokslai. Edukologija. Jaunųjų mokslininkų darbai. 2008, Nr. 4 (20), P. 145-150.
28. Hiliard R. E. The Effects of Music Therapy – Based Bereavement Groups on Mood and Behaviour of Grieving Children. A Pilot Study. The Journal of Music Therapy 38, No. 4, 2001, P. 291-306.
29. Hodgkin R., Newwel P. Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo vadovas. UNICEF, 2002.
30. Jucevičienė P. Organizacijos elgsena. Kaunas: Technologija, 1996.
31. Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo ataskaita, 2009.
32. Juodaitytė A. Socializacija ir ugdymas vaikystėje. Vilnius: Petro Ofsetas, 2002.
33. Juozeliūnienė I., Kanapienienė L. Kazlauskaitė A. Atotolio šeima: nauja užduotis šeimos sociologijai. Kultūros sociologija. Sociologija. Mintis ir veiksmas. 2008. Nr.1, P. 119-133.

34. Karp J. Reports on childrens in Europe // The best interests of the child in the European Union: Report from a conference held in the Swedish Parliament: Stocholm, May 28-29, 1997. Stocholm, 1997.
35. Kasparavičienė A., Čepienė R. Emigravusių tėvų laikinai palikti vaikai: socialinės situacijos pokyčiai ir psichinės būsenos ypatumai. Tiltai, 2007, Nr.1, P. 2001-219.
36. Kondrotaitė G., Butvilas T. Socialinės rizikos šeimose gyvenančių vaikų socializacija: patirtos netekties poveikio jų elgesiui analizė. Socialinis darbas. – 2007, Nr. 6(1), P. 96-103.
37. Kubler – Ross E. Apie mirtį ir mirimą: pašnekesiai su mirtiniais ligoniais. Vilnius: Katalikų pasaulis, 2001.
38. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis 2002 m. lapkričio 27 d. Civilinėje byloje Nr. 3K-3-1423/2002 m.
39. Louis C. Jonson. Socialinio darbo praktika. Bendrasis požiūris. Vilnius: VU Specialiosios psichologijos laboratorija, 2003.
40. Maceina A. Pedagoginiai raštai. Kaunas: Šviesa, 1990.
41. Mikelėnas V. Šeimos teisė. Vilnius: Justitia, 2009.
42. McKissock D. The Grief of your Children. Sydney: ABC Books, 1998.
43. Navaitis G. Psichologinė parama vaikams. Vilnius: Kronta. 1998.
44. Nitsch C. Berniukai tiesiog kitokie. Vilnius: Mūsų knyga, 2003.
45. Perry B. D. Children & Loss. Instructor. 2002, No. 6. New York, N.Y.
46. Pileckaitė-Markovienė M. Lazdauskas T. Šeima ir tėvų globos netekusio vaiko raida. Vilnius: Vaga, 2007.
47. Raslavičienė G., Zaborskis A. Vaikų, augančių globos įstaigose, elgesio ir emocijų mišrių sutrikimų kaita. Medicina, 2002, 38 tomas, Nr. 7, P. 759-768.
48. Sagatys G. Vaiko atskyrimas nuo tėvų ir alternatyvioji globa Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje. Jurisprudencija: mokslo darbai. – Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003, T. 41(33), P. 25-38.
49. Sagatys G. Vaiko teisė į šeimos ryšius: Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos įgyvendinimas Lietuvoje. - Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006.
50. Smirnovienė Z. // Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso komentaras. Trečioji knyga. Šeimos teisė (3.130 – 3.184, 3.209 – 3.228 str.). Justitia: Vilnius, 2002.
51. Tarptautinių žodžių žodynas. Vilnius: Žodynas, 2002.
52. Šalaševičiūtė R. Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2007 metų veiklos ataskaita.

53. Vitkauskas K. Vaiko teisių apsaugos politikos įgyvendinimas Lietuvos savivaldybėse. Viešoji politika ir administravimas. – Vilnius: Mykolo Romerio Universitetas, 2009, Nr. 29, P. 82-90.
54. Терновская М. Ф., Зайцев С. В., Иванова Н. П., Капилина М. В., Мамзерова С. И., Пиваров Л. Ю., Самойлова Е. В. Новая модель организации работы органов опеки и попечительства над детьми и модель образовательного учреждения нового типа. Выпуск 2. Москва: Квадрум, 2002.
55. Urbonienė G. Prarastieji vaikai: Emigrantų paliktų vaikų dalia. Lietuvos švyturys, 2006, Nr.11.
56. Žydzūnaitė V. Profesinių tyrimų metodologija. Kaunas: KTU, 2001, P. 76.

Internetiniai šaltiniai

57. Breidokienė R. Emigracija ir vaikai. Žiūrėta 2009 12 13. Prieiga per internetą: http://www.psyvirtual.lt/straipsniai/2009/emigracija_ir_vaikai_1.html.
58. Dėl vaikų, kurių tėvai išvykę į užsienį, teisių ir teisėtų interesų užtikrinimo, sprendžiant jų gyvenimo ir mokymosi klausimus. 2007 m. Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos atliktas tyrimas. Žiūrėta 2010 06 14. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/docs2/YBTRWOIU.DOC>.
59. Gailienė I. Svarstoma vaikų juridinio atstovavimo galimybė, kai tėvai laikinai išvyksta į užsienį. Žiūrėta 2009 12 12. Prieiga per internetą: <http://www.zarasai.lt/index.php?modul=1&id=641>.
60. Laikinosios globos (rūpybos) nustatymas šeimoje vaikams likusiems be tėvų globos. Žiūrėta 2009 11 25. Prieiga per internetą: <http://www.vilnius.lt/newvilniusweb/index.php/143/?itemID=219>.
61. Lemežytė I. Netinkamas tėvų elgesys su vaikais. Kas tai? Žiūrėta 2010 12 14. Prieiga per internetą: <http://www.ikimokyklinis.lt/index.php/straipsniai/teveliams/netinkamas-tevu-elgesys-su-vaikais-kas-tai/4526>.
62. Socialinė apsauga. Vaikai, kuriems nustatyta globa (rūpyba) pagal globos (rūpybos) nustatymo priežastis. Žiūrėta: 2009 11 26. Prieiga per internetą: http://www.stat.gov.lt/uploads/docs/3_Vaikai_Soc_aps_09_1.doc6.
63. Socialinės paslaugos. Globos įstaigose gyvenantys vaikai pagal globos (rūpybos) nustatymo priežastis. Žiūrėta: 2010 11 04. Prieiga per internetą: <http://db1.stat.gov.lt/statbank/selectvarval/saveselections.asp?MainTable=M3161115&PLanguage=0&TableStyle=&Buttons=&PXSID=6572&IQY=&TC=&ST=ST&rvar0=&r>

var1=&rvar2=&rvar3=&rvar4=&rvar5=&rvar6=&rvar7=&rvar8=&rvar9=&rvar10=&rvar11=&rvar12=&rvar13=&rvar14=>.

64. Šeimos bylų nagrinėjimo procesiniai ypatumai. Žiūrėta 2009 12 19. Prieiga per internetą:
<http://www.ivaikinimas.lt/document_db/tfiles/567.doc>.
65. Šeimos politika. Žiūrėta 2009 12 17. Prieiga per internetą:
<<http://www.socmin.lt/index.php?-2103340925>>.
66. Tarptautinė migracija. Požymiai: administracinė teritorija, statistiniai rodikliai ir metai. Žiūrėta 2010 12 14. Prieiga per internetą:
<<http://db1.stat.gov.lt/statbank/selectvarval/saveselections.asp?MainTable=M3020102&PLanguage=0&TableStyle=&Buttons=&PXSID=6282&IQY=&TC=&ST=ST&rvar0=&rvar1=&rvar2=&rvar3=&rvar4=&rvar5=&rvar6=&rvar7=&rvar8=&rvar9=&rvar10=&rvar11=&rvar12=&rvar13=&rvar14=>>>.

Purpurovič V. Vaiko atskyrimo nuo tėvų instituto taikymo praktiniai aspektai Socialinio darbo (vaiko teisių apsaugos studijų programos) magistro baigiamasis darbas Vadovas doc. Dr. B. Kairienė. - Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Socialinės politikos fakultetas, 2010. – 67.

SANTRAUKA

Šeima yra ta vieta, kur vaikas gali visapusiškai ir harmoningai vystytis ir augti, jausdamas supratimą, meilę ir laimę. Tačiau ne visuomet tėvai dėl įvairių priežasčių pajėgūs įgyvendinti savo pareigų vaiko atžvilgiu, t.y. patys pasirūpinti savo vaikais. Čia iškyla vaiko interesų užtikrinimo ir teisinio atstovavimo klausimas, kuris lemia vaiko atskyrimo nuo tėvų instituto taikymo ir globos (rūpybos) poreikį. Nors Lietuvoje sukurtas vaiko atskyrimo nuo tėvų institutas ir išleisti atskyrimą ir laikinąją globą reglamentuojantys įstatymai, bet nėra duomenų, kaip realybėje vyksta pats vaiko atskyrimo nuo tėvų (ar vieno iš jų) įgyvendinimas, kaip tėvai (ar vienas iš tėvų), nuo kurių atskirtas vaikas įgyvendina savo teises ir įtakoja sprendimų, susijusių su vaiku, priėmimą, realiai negyvendami kartu su vaiku. Todėl šio magistrinio darbo **objektas** yra vaiko atskyrimo nuo tėvų instituto taikymas.

Tyrimo **tikslas** - atskleisti vaiko atskyrimo nuo tėvų instituto taikymo aspektus.

Siekiant numatyto tikslo keliami šie **uždaviniai**: apžvelgti vaiko teisės į šeimos ryšius įgyvendinimą; išnagrinėti vaiko atskyrimo nuo tėvų instituto taikymo praktinius aspektus tėvams sergant, išvykstant į užsienį; atskleisti atskyrimo, kaip patirtos netekties poveikį vaiko socializacijai; iširti vaiko atskyrimo nuo tėvų instituto praktinio taikymo aspektus.

Darbe naudojami **metodai**: mokslinės ir teisinės literatūros analizė; kokybinis tyrimas - pusiau struktūruotas interviu su VTAS specialistais; kokybinė tyrimo duomenų analizė.

Atlikta teisės aktų ir literatūros analizė atskleidė, kad vaiko atskyrimo nuo tėvų instituto taikymą lemia objektyvios priežastys, dėl kurių tėvai (ar vienas iš tėvų) negyvena kartu su vaiku ir negali juo rūpintis, kaip antai tėvų liga, ilgalaikė išvyka į kitą šalį. Tuo tarpu atlikus vaiko atskyrimo nuo tėvų instituto praktinio taikymo tyrimą paaiškėjo, kad praktikoje pasitaiko atveju, kai sergantys tėvai gyvena kartu su vaiku (pvz. paralyžiaus atveju), tačiau dėl savo sveikatos būklės negali atstovauti vaiko teisių ir interesų. Nors tokiais atvejais irgi reikėtų taikyti vaiko atskyrimo nuo tėvų institutą, tačiau neatitinka sąlyga – tėvų gyvenimas skyrium nuo vaiko. Todėl darytina išvada, kad atskyrimo nuo tėvų instituto taikymas įmanomas tik tais atvejais, kai tėvai (tėvas ar motina) serga sunkia psichikos liga, dėl kurios yra priversti gydytis ligoninėje, ar yra išvykę į kitą šalį. Taip pat atliktu tyrimu atskleista, kad taikant vaiko atskyrimo nuo tėvų institutą iškyla tėvystės teisių įgyvendinimo problema: nors tėvams išlieka visos teisės ir pareigos vaiko atžvilgiu, bet negyvenant kartu su vaiku jos negali būti pilnavertiškai įgyvendinamos.

Purpurovič V. Practical implementation Aspects of Child's Separation from the Parents Institut Social work (Child's Rights Protection Studies) master's final work
Supervisor dr. B. Kairienė.-Vilnius: Mykolas Romeris Univesity, Faculty of Social Politics, 2010. – 67.

SUMMARY

Family is a place where a child can develop comprehensively and harmoniously with a sense of understanding, love and happiness. However, parents are not always able to fulfill their duties towards a child, i.e. take care of a child themselves. The issue of ensuring child's security and legal representation arises and is determined by the demand for a child's separation from the parents institute. Although, child's separation from the parents institute's established and laws regulating separation and temporary care are adopted, but there is no data how the implementation of a child's separation from the parents institute functions in reality, how parents fulfill their duties and influence the decisions related to a child on condition that they do not actually live with a child. Therefore, the **object** of this final work is practical implementation of child's separation from the parents institute.

The aim of the research- practical aspects of child's separation from the parents institute implementation.

In order to achieve the aim the following **tasks** have been raised: analyze child's rights to family relationship implementation; describe practical aspects of child's separation from the parents institute implementation in case of parents disease; leaving the country; analyze the influence of separation for child's socialization as a result of a loss; analyze practical aspects of child's separation from the parents institute implementation.

The **methods** applied: the analysis of a scientific and legal literature; quantitative analysis of a half-structured interview with VTAS (Child rights protection service) specialist; quantitative analysis of a data.

The analysis of legal acts and literature depicted that child's separation from the parents institute implementation determine objective reasons why parents do not live with a child and are not able to take care of a child. The reasons are as following: parent's disease or long-term emigration to another country.

Whereas, after the analysis of practical aspects of child's separation from the parents institute implementation that cases when disabled parents actually live with a child but are not able to represent child's interests happen. Although in such a case practical aspects of child's separation from the parents institute implementation should be applied but the condition is not fulfilled

(parents separation from a child). Therefore, the conclusion is drawn that child's separation from the parents institute implementation is only possible in case when parents (or a parent) suffers from a serious psychiatric disease and requires hospital treatment; or in case of parents living abroad. Analysis also depicts that implementing of child's separation from the parents institute; the problem of parental rights fulfillment arises: although all duties towards the child remain, but they cannot be implemented properly if parents do not live with a child.

PRIEDAI

INTERVIU KLAUSIMAI

Vaiko atskyrimo nuo tėvų instituto įgyvendinimas

1. Kokios dažniausiai pasitaikančios vaiko atskyrimo nuo tėvų instituto taikymo priežastys?
2. Kokiais kriterijais remiantis priimamas sprendimas taikyti vaiko atskyrimą nuo tėvų?
3. Ar/kaip vyksta nustatytos globos kontrolė?

Vaiko atskyrimo nuo tėvų instituto taikymas dėl tėvų emigracijos

4. Kaip dažnai tėvai patys kreipiasi dėl laikinosios globos (rūpybos) vaikui nustatymo?
5. Kas vyksta, kuomet pasibaigia nustatytos globos terminas, bet tėvai dar negali perimti savo tėvų pareigų (nes negrįžo iš užsienio)?
6. Kuo remiantis yra padaroma išvada, kad tėvai (tėvas ar motina) grįžo iš užsienio ir vaikas neliko be įstatyminio atstovo pasibaigus laikinajai globai tėvų prašymu?

Tėvų teisių ir pareigų įgyvendinimas vaiko atžvilgiu vaiko atskyrimo nuo tėvų instituto atvejais.

7. Kokį vaidmenį vaiko ir tėvų ryšio palaikyme vaidina VTAS specialistai?
8. Kaip įgyvendinama tėvų teisė bendrauti su vaiku?
9. Kas turi pirmenybės teisę sprendžiant klausimus susijusius su vaiku?

Vaiko atskyrimo nuo tėvų instituto poveikis vaikui ir jo neigiamų pasekmių sprendimo būdai

10. Su kokiomis problemomis susiduria vaikas, kuriam nustatyta globa (rūpyba) dėl atskyrimo nuo tėvų instituto?
11. Kokios institucijos teikia pagalbą?
12. Kokia yra teikiama pagalba?

VTAS specialistų patirtys taikant vaiko atskyrimą nuo tėvų

13. Kokios jūsų asmeninės patirtys ir išgyvenimai taikant vaiko atskyrimą nuo tėvų?